

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἔτος 63 – Τεύχος 4

«Ἀδὰμ ἐγείρας ἐκ φθορᾶς»

Ἀπρίλιος 2014

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Ἱπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
ΕΚΔΟΤΗΣ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2011 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ: πρωτοπρ. Κωνσταντῖνος Καραϊσαρίδης, καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς
Α.Π.Θ., ἀρχιμ. Δαμασκηνός Πετράκος, πρωτοπρ. Αντώνιος Καλλιγέροης, πρωτοπρ. Χριστόδουλος Μπίθας, πρωτοπρ. Δημή-
τριος Θεοφίλου, καθηγ. Γεώργιος Φίλιας, – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξαν-
δρος Κατσιάρας, – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, Κων. Χολέβας καί Βασίλειος Τζέροπος, – ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕ-
ΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἰπεύθυνος Τυπογραφείου: Χ. Κωβαῖος,
Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα, Τηλ.: 210-7272.356 – Fax 210-7272.380. Τιμή τεύχους 1 € (γιά ὄσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21, ΑΘΗΝΑ Τηλ: 210 72.72.253, Fax: 210 72.72.251
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Ἐξώφυλλο: Βασίλη Φωτόπουλου ἀπό τό βιβλίο τοῦ Ἀρχιμ. Δαμασκηνοῦ Κατρακούλη
«Ἡ καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου».

Τό Περιοδικό «Ἐφημέριος» δέν εὐθύνεται γιά τό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τά κείμενα τῶν συνεργατῶν νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 350 λέξεις ὅσον ἀφορᾷ στήν πρώτη σελίδα
καί τίς 450 λέξεις γιά κάθε μία ἀπό τίς σελίδες πού ἔπονται.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 63

Άπρίλιος 2014

Τεύχος 4

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ Άντι εισοδικού	3
ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ Όμιλία ΙΣΤ', αποσπάσματα	6
ΑΡΧΙΜ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ Χριστός Άνέστη! Άληθώς άνέστη!	9
Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ Άνάσταση του Λαζάρου στον έθιμικό βίο του έλληνικού λαού	11
ΠΡΩΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Ποιό είναι τό περιεχόμενο του όρου Χριστός;	14
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ Ό σταυρός του Χριστού και οί σταυροί των άγιών	15
ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ Ά εις Άδου Κάθοδος του Κυρίου. Μία παράδοξη άποψη του Ά. Καλβίνου	18
ΣΤΑΥΡΟΥ Γ. ΓΟΥΛΟΥΛΗ Τό Άντίπασχα στην Κωνσταντινούπολη	20
ΑΡΧΙΜ. ΝΙΚΑΝΟΡΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ Κυριακή τής Σαμαρείτιδος	22
ΑΡΧΙΜ. ΧΕΡΟΥΒΕΙΜ ΒΕΛΕΤΖΑ Γεμᾶτος ό κόσμος Λάζαρους, κι έμεις...	24
ΠΡΩΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΛΛΙΑΝΟΥ Ά συμβολή τής Έκκλησίας στην πνευματική άφύπνιση των Βορείων Σποράδων τόν 18ο αί.	25
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΙΩΤΟΥ Έρωταποκρίσεις επί του ισχύοντος τυπικού ΙΙ	27
ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Μαζί στά θυσιαστήρια ΙΙ	29
Βιβλιοπαρουσίαση	30
Έφημεριακά	32

«Σήμερα κερδίσαμε σπουδαία και λαμπρή νίκη, σήμερα ο Κύριός μας αφού έστησε τό τρόπαιο τῆς νίκης κατά τοῦ θανάτου και ἐξαφάνισε τὴν ἐξουσία τοῦ διαβόλου, μέ τὴν Ἀνάστασή Του μᾶς χάρισε τό δρόμο τῆς σωτηρίας. Ἄς χαιρόμαστε λοιπόν ὅλοι, ἄς σκιρτᾶμε ἀπό χαρά και ἀγαλλίαση. Γιατί, ἄν κι ἐκεῖνος πού νίκησε και ἀναδείχτηκε θριαμβευτής τοῦ θανάτου εἶναι ὁ Κύριός μας, ἡ ἀγαλλίαση και ἡ χαρά εἶναι και δική μας, γιατί ὅλα τά ἔκανε γιά τὴ δική μας σωτηρία. Και μάλιστα ὁ Χριστός νίκησε τό διάβολο μέ τά μέσα πού κι ἐκεῖνος πολέμησε και νίκησε ἐμᾶς. Τά ἴδια ἐκεῖνα ὄπλα πῆρε και μ' αὐτά τόν νίκησε. Και ἄκουσε μέ ποιόν τρόπο: Τά σύμβολα τῆς ἥττας μας ἦταν ἡ παρθένος, τό ξύλο και ὁ θάνατος. Παρθένος ἦταν βέβαια ἡ Εὔα, ἡ ὁποία δέν γνώριζε ἀκόμη τόν ἄνδρα της ὅταν ἐξαπατήθηκε. Ξύλο ἦταν τό δέντρο, θάνατος ἦταν ἡ τιμωρία τοῦ Ἀδάμ. Εἶδες ὅτι τά σύμβολα τῆς ἥττας μας ἦταν παρθένος, ξύλο και θάνατος; Δές τώρα μέ ποιόν τρόπο αὐτά ἐγιναν πάλι σύμβολα τῆς νίκης μας. Ἀντί γιά τὴν Εὔα ἔχουμε τὴν Μαρία. Ἀντί γιά τό ξύλο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ, ἔχουμε τό ξύλο τοῦ σταυροῦ. Ἀντί γιά τό θάνατο τοῦ Ἀδάμ ἔχουμε τό θάνατο τοῦ Κυρίου. Εἶδες ὅτι ὁ σατανᾶς νικῆθηκε μέ τά ἴδια μέσα πού νίκησε κι ἐμᾶς; Κοντά στό δέντρο πολέμησε και νίκησε τόν Ἀδάμ ὁ διάβολος, κοντά στό σταυρό κατανίκησε τόν διάβολο ὁ Χριστός».

Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
Ὁμιλία στό Ἅγιο Πάσχα Β΄.

(Ὁμιλίες στά γεγονότα τῆς Θ. Οἰκονομίας.

Ἀπόδοση στή νεοελληνική Εὐάγ. Γ. Καρακοβούνης.

Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,
Ἀθήνα 1997^α, σ. 146)

Σεβαστοὶ πατέρες,

Ἄν μέ κάτι ἰδιαίτερα ἔχει συνδεθεῖ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου. Ὁ θάνατος εἶναι ὁ χειρότερος ἐχθρός τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ προσδιορισμός τοῦ περιεχομένου τοῦ ὄρου θανάτου εἶναι ἀπαραίτητος γιά νά κατανοήσουμε τήν σημασία τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ γιά τόν ἄνθρωπο. Γιά ὅσους δέν πιστεύουν στό θεῖο ὡς θάνατο γενικῶς ἐννοοῦν τή διακοπή, τήν παύση, τή λήξη, τόν ἀφανισμό τῆς βιολογικῆς λειτουργίας ἐνός ὄντος, καί ἐν προκειμένῳ τοῦ ἀνθρώπου.

Στήν Ἐκκλησία ὁμως δέν εἶναι ἀκριβῶς αὐτό τό περιεχόμενο τοῦ ὄρου θάνατος. Κατ' ἀρχήν ὁ θάνατος εἶναι κατάστασις πού ἀναφέρεται μόνο στά κτιστά. Ὁ Θεός ὡς αὐθύπαρκτος, ὡς αὐτοζωή, εἶναι ἄμοιρος θανάτου, εἶναι ἀθάνατος. Ἀλλά καί γιά τά κτιστά δέν ἰσχύει ἀκριβῶς ὁ παραπάνω ὀρισμός τοῦ θανάτου. Διότι, ἐνῶ τά κτιστά δέν εἶναι αὐθύπαρκτα, αὐτάρκη, ἀνεξάρτητα, ἐν τούτοις, ἀπό τή στιγμή πού ὁ Θεός τά δημιούργησε, δέν μποροῦν νά πάψουν ἐντελῶς νά ὑπάρχουν. Μέ βάση τήν Ἁγία Γραφή ὁ Θεός «ἐκτίσεν γάρ τά πάντα εἰς τό εἶναι» (Σοφ. Σολ. Α, 14), «καί γάρ ἐστερέωσεν τήν οἰκουμένην ἥτις οὐ σαλευθήσεται» (Ψαλμ. 93,1). Ἡ δημιουργία σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν θεολόγο «καί ἤρκεται καί οὐ παύεται» (Ὁμ. 29, PG xxι, 79-81). Τά κτιστά, λοιπόν, θά ὑπάρχουν ἀναγκαστικά πάντοτε μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο ἀπό τήν στιγμή πού ὁ Θεός τά δημιούργησε. Ὑπάρχει ἕνα εἶδος «ἀθανασίας», σέ ἐπίπεδο ἀνθρώπινης φύσης, ὅχι μέ τήν ἔννοια μιᾶς προαιώνιας ὑπαρξης τοῦ κτιστοῦ, ἀλλά μέ τήν ἔννοια τῆς μή ἐξαφάνισής του μετά τήν δημιουργία του. Ὁ θάνατος ὡς ἡ παντελής ἐξαφάνισις τοῦ ἀνθρώπου δέν ἰσχύει γιά τήν Θεολογία, ἀφοῦ ὅπως καταδείχτηκε ὅ,τι ὁ Θεός δημιούργησε δέν μπορεῖ νά ἐκμηδενιστεῖ ἢ νά αὐτοεξαφανισθεῖ.

Ὁ θάνατος λοιπόν τοῦ ἀνθρώπου δέν ἔγκειται στήν ἐξαφάνισις τῆς κτιστότητάς του, ἀλλά στήν ἀλλαγὴ τρόπου ὑπάρξεως τῆς κτιστότητας, ἔνεκα τῆς ἄρνησης, ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, δια τῆς ἐλεύθερης θέλησής του, ἐνός συγκεκριμένου τρόπου ὑπάρξεως πού ὁ Τριαδικός Θεός τοῦ προσέφερε. Καί αὐτό πού προσέφερε ἡ Ἁγία Τριάδα στόν ἄνθρωπο ἦταν ἡ μετοχή στήν Τριαδική Ζωή. Τό δέ περιεχόμενο τῆς Τριαδικῆς ζωῆς εἶναι κοινωνία, ἐν ἐλευθερίᾳ καί ἀγάπῃ, τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπειδὴ μάλιστα τά δημιουργήματα διαφέρουν ἀπό τόν Θεό, «οὐ τόπω, ἀλλά φύσει» ὅπως σημειώνει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Θεός εἶχε προνοήσει τόν τρόπο νά καλυφθεῖ ἡ ἀγεφύρωτη αὐτή ἀπόστασις, ἡ ὁποία δέν ἐξαφανίζε-

ται ποτέ λόγω του ἄνόμοιου τῶν φύσεων κτιστοῦ - ἀκτίστου, καί ὁ τρόπος αὐτός ἦταν ἡ παραμονή στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἐλεύθερη ἔνωση τοῦ κτιστοῦ μέ τό ἄκτιστο.

Ὅμως τό κτιστό, ἡ ἀνθρωπότητα στό πρόσωπο τοῦ Ἀδάμ, ἀρνήθηκε τήν δωρεά (καί ἐνεφύσησε πνοή ζωῆς) τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νά ὀδηγήσει τό κτιστό σέ ἔνωση μέ τό ἄκτιστο. Διακόπτεται ἡ κοινωνία μέ τόν Θεό καί ἔτσι «ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσι» (Α΄ Κορ. 15,22). Ἐπομένως δέν ἐποίησε ὁ Θεός τόν θάνατο, ἀλλά αὐτός ἦταν τό ἀποτέλεσμα τῆς λειτουργίας τῆς ἀνθρώπινης θέλησης φίλαυτα.

Συνοψίζοντας, ὁ θάνατος γιά τήν Θεολογία εἶναι τρόπος «ὑπαρξῆς ἐν ἀνυπαρξίᾳ» καί ἔχει δύο διαστάσεις. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στόν χωρισμό τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό. Ἐδῶ ὡς θάνατος ὀρίζεται ἡ κατάσταση ἐκείνη κατά τήν ὁποία ὁ ἀνθρώπος δέν κοινωνεῖ τοῦ Θεοῦ, δέν ἔχει σχέση μαζί Του, δέν μετέχει στήν ἀγάπη καί τήν ἐλευθερία Του. Τότε ὁ ἀνθρώπος δέν ἀγαπᾷ καί ἀπό αὐτή τήν ἀποψη εἶναι νεκρός, ἀλλά ὄχι ἀνύπαρκτος. Ἡ δεύτερη διάσταση τοῦ θανάτου ἔχει νά κάνει ἀφ' ἑνός μέ τόν τραυματισμό τῆς ἐνότητας τῶν στοιχείων τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, μέ ἀποτέλεσμα μία ἀέναη ἐσωτερική σύγκρουση μεταξύ τῶν στοιχείων αὐτῶν γιά τό ποιοῦ θά ὑπερτερῆσει, ἀλλά καί μέ μία ἀτέλειωτη σύγκρουση τῶν κτιστῶν ὄντων μεταξύ του, καί ἀφ' ἑτέρου μέ τήν διάσπαση τῆς ἀνθρώπινης ἐνότητας «εἰς τά ἐξ ὧν συνετέθη», δηλαδή μέ τόν χωρισμό σώματος καί ψυχῆς. Ὅπως ὁμως σημειώνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης, στό σῶμα εἶναι ἀποτυπωμένη ψυχή καί ὅπως παραστατικά περιγράφεται στήν προφητεία τοῦ Ἰεζεκιήλ, κάποτε τό συγκεκριμένο σῶμα θά ἀναζητήσῃ τή συγκεκριμένη ψυχή, προκειμένου νά συγκροτηθοῦν καί πάλι στήν συγκεκριμένη ἀνθρώπινη ταυτότητα. Κατά συνέπεια αὐτός ὁ πρόσκαιρος βιολογικός χωρισμός δέν σηματοδοτεῖ τήν ἐξαφάνιση τῶν ἀνθρώπινων στοιχείων, ἀλλά σημαίνει «νέο» τρόπο ὑπάρξεώς τους μέχρι τήν τελική ἀνάστασή του.

Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ὑπέρβαση τοῦ ἀνθρώπινου θανάτου, ἀφοῦ «ἐν Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται» (Α΄ Κορ. 15,22). Ἡ Ἀνάστασή Του εἶναι προτύπωση «τῆς κοινῆς ἀναστάσεως» ὅλων, ὅπου τά μεμονωμένα ἀνθρώπινα στοιχεία τοῦ κάθε νεκροῦ θά ἐπανενωθοῦν ἀναγκαστικά. Ἔτσι, ἐνῶ συνεχίζουμε νά πεθαίνουμε ἀκόμα, ἐν τούτοις αὐτή ἡ διάσπαση τῆς ἀνθρώπινης φύσης πού ἐπέφερε ἡ ἀδαμική ἄρνηση τοῦ Θεοῦ, εἶναι πρόσκαιρη, εἶναι γιά ἕνα χρονικό διάστημα, δέν εἶναι πλέον ὀριστική, ἀφοῦ στήν Δευτέρα Παρουσία θά ἐγερθοῦμε ὅλοι ἀφθαρτοί ἀναγκαστικά, διατηρώντας ὁ καθένας τή μοναδικότητά του.

Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι «ἐπανόρθωσις τῆς ἀνθρώπινης φύσεως», ὅπως τονίζει ὁ Νικόλαος Καβάσιλας. Κανείς δέν μπορεῖ νά ξεφύγει ἀπό τήν ἀκαταμάχητη ἀφθαρτοποιό δύναμή Της στό ἐπίπεδο τῆς φύσεώς του. Τώρα μπορεῖ νά κατανοηθεῖ γιατί ὅλοι θά ἀναστηθοῦμε, καί ἁμαρτωλοί καί δίκαιοι. Ὅμως ἡ ἐπανόρθωση τῆς λειτουργίας τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως σέ αὐτή τήν ζωή ἢ μή, εἶναι τό κριτήριο, βάσει τοῦ ὁποίου ἄλλοι θά ὀδηγηθοῦν «εἰς ἀνάστασιν κρίσεως» καί ἄλλοι «εἰς ἀνάστασιν ζωῆς» (Ἰωάν. 5,29). Ὅσων ἡ ἀνθρώπινη θέληση ἐλευθέρως στραφεῖ

πρός τόν Θεό, τότε τήν πανταχοῦ παρατηρήσιμη παρουσία Του θά τήν ἀντιλαμβάνονται ὡς εὐλογία καί ὄσων ἡ θέληση συνεχίσει νά ἀρνεῖται τό Θεό, τήν πανταχόθεν παροῦσα παρουσία Του θά τήν ἀντιλαμβάνονται ὡς κόλαση.

Τήν ἐπανόρθωση τῆς λειτουργίας τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως ὁ Θεός τήν ἄφησε καί πάλι στήν ἐλευθερία τοῦ καθενός, παρέχοντας τό πλαίσιο, τήν πράξη, τή δύναμη διά τοῦ βαπτίσματος, Χρίσματος καί Εὐχαριστίας θεραπείας της καί προγεύσεως τῶν ἀγαθῶν τῆς Βασιλείας Του.

Σέ αὐτή τή βάση γιά τήν Ἐκκλησία ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πού ὡς βιολογικές ὑπάρξεις εἶναι ζωντανές, ἀλλά ἐκκλησιαστικά νεκρές. Καί ὑπάρχουν ἄνθρωποι, βιολογικά νεκροί, ἄχρι καιροῦ, ὅπως οἱ ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐν Χριστῷ διά τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκκλησιαστικά ζωντανοί, τελικά πιό ζωντανοί καί ἀπό τοῦς βιολογικά ζῶντες.

*Ἀλέξανδρος Κασιάρας
Διευθυντής Συντάξεως*

Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*
Ὁμιλία ΙΣΤ΄, ἀποσπάσματα

9 Ἐγινε λοιπόν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ δείξη σέ ποιό ὕψος θά μᾶς ἀνεβάσῃ· γιὰ νὰ μὴ ὑπερηφανευώμαστε ὅτι ἀνταποδώσαμε τὴν ἡττα παλαίοντας μόνοι μας· γιὰ νὰ εἶναι πραγματικός μεσίτης ὡς διπλὸς στὴ φύσι, ἀρμόζοντας κάθε μέρος του πρὸς τὸ ἀντίστοιχό του· γιὰ νὰ διαλύσῃ τὸν δεσμό τῆς ἁμαρτίας· γιὰ νὰ καθαρίσῃ τὸν μολυσμὸ ἀπὸ τὴν συνάφεια τῆς σαρκός· γιὰ νὰ δείξη τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς· γιὰ νὰ δείξη σέ ποιό βάθος κακῶν ἐμπέσαμε, ὥστε νὰ χρειάζωμαστε σάρκωσι τοῦ Θεοῦ· γιὰ νὰ μᾶς γίνῃ ὑπόδειγμα ταπεινώσεως πού περικλείει ἡ σάρξ καὶ τὸ πάθος, καὶ φάρμακο θεραπευτικὸ τῆς ὑπερηφανείας· γιὰ νὰ δείξη ὅτι ἡ φύσις μας ἐκτίσθηκε ἀγαθὴ ἀπὸ τὸν Θεό· γιὰ νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς καὶ διαπιστωτῆς τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς αἰωνίας ζωῆς, λύνοντας τὴν ἀπόγνωσι· γιὰ νὰ μεταβάλλῃ τοὺς ἀνθρώπους σέ υἱοὺς Θεοῦ, καθιστώντας τοὺς κοινωνοὺς τῆς θείας ἀθανασίας, ἀφοῦ ἔγινε υἱὸς ἀνθρώπου καὶ μετέλαβε τῆς θνητότητος· γιὰ νὰ δειχθῇ, πῶς ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκτίσθηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα· διότι ἡ συγγένεια πρὸς τὸν Θεό ἦταν τόση, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ συνενωθῇ μὲ αὐτόν σέ μιὰ ὑπόστασι· γιὰ νὰ τιμῆσῃ τὴν σάρκα, αὐτὴν τὴν θνητὴ μάλιστα, ὥστε νὰ μὴ νομίζουν καὶ νὰ μὴ νομίζονται προτιμότερα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὰ ὑπερήφανα πνεύματα καὶ νὰ θεωροῦνται θεϊκὰ ἐξ αἰτίας τῆς ἄσαρκίας καὶ τῆς φαινομενικῆς ἀθανασίας· γιὰ νὰ συνδέσῃ τὰ φυσικῶς διαχωρισμένα, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν Θεό, ἀφοῦ ἔγινε αὐτὸς μεσίτης διπλὸς στὴ φύσι. Τί χρειάζεται νὰ λέγω περισσότερα; Ἐάν δὲν ἐσαρκωνόταν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, δὲν θά ἐδεικνυόταν ἀληθινὸς Πατὴρ ὁ Πατὴρ, δὲν θά ἐδεικνυόταν ἀληθινὸς Υἱὸς ὁ Υἱὸς, δὲν θά ἐδεικνυόταν νὰ εἶναι προῖον ἀπὸ τὸν Πατέρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο· ὁ Θεὸς δὲν θά ἦταν σέ οὐσία καὶ ὑποστάσεις, ἀλλὰ θά ἦταν κάποια ἐνέργεια παρατηρουμένη στὰ κτίσματα, ὅπως εἶπαν μωραμένοι παλαιοὶ σοφοὶ καὶ οἱ τώρα ὁμόφρονες τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου.

20 Ἐφανερώσε λοιπόν γι' αὐτὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν κατ' αὐτόν οἰκονομία, ὅσο εἶναι δυνατὸ, καθὼς ἐλέχθηκε καὶ ἀπὸ μᾶς· ἐφανερώσε δὲ ἐπίσης ὅτι ὁ ὕψιστος Πατὴρ εἶναι πραγματικὸς Πατὴρ του. Ὑπέδειξε σέ ὅσους ἤθελαν ἀπὸ τοὺς τότε ζῶντας καὶ τοὺς μεταγενεστέρους τὴν ἐπάνοδο σ' αὐτόν, προτρέποντας, καλῶντας καὶ ποδηγετώντας διὰ τῆς πολιτείας καὶ διδασκαλίας, τῆς θαυματουργίας καὶ

* Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας 72. Μετάφραση Παναγιώτη Κ. Χρήστου.

προφητείας, μᾶλλον δέ τῆς σοφίας καί γνώσεως, τῆς ἀληθινά θείας καί ὑπερφουῶς, στήν ὁποία δέν εἶναι τίποτε ἄδηλο οὔτε ἀπό αὐτά πού θά γίνουν οὔτε ἀπό αὐτά πού τώρα κινοῦνται ἀδήλως στό βᾶθος τῶν καρδιῶν. Ἐπρεπε ὁμως αὐτοί πού θά ὑπήκουαν νά ἐλευθερωθοῦν ἀπό τή δουλεία τοῦ Διαβόλου. Ἐπειδή δηλαδή ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἐδοκίμασε τήν θεία ὀργή, περιῆλθε στήν αἰχμαλωσία τούτου, ὀργή δέ εἶναι ἡ δικαία θεία ἐγκατάλειψις ἀπό τόν ἀγαθό, ἔπρεπε καί αὐτός νά συμφιλιωθῆ μέ τό γένος· διότι δέν μποροῦσε ἀλλιῶς ὁ ἄνθρωπος νά ἐλευθερωθῆ ἀπό τήν δουλεία ἐκείνη.

21 Ἐπομένως ἐχρειαζόταν θυσία πού θά συμφιλίωνε τόν ὕψιστο Πατέρα μέ μᾶς καί θά μᾶς ἀγίαζε, ἀφοῦ ἤμαστε μολυσμένοι ἀπό τήν ἐπικοινωνία πρός τό πονηρό. Ἐχρειαζόταν λοιπόν θυσία πού καθαρίζει, καί ἐπομένως εἶναι καθαρά, ἀλλά καί ἱερέα, καθαρισμένον κι αὐτόν καί ἀναμάρτητο. Μᾶς ἐχρειαζόταν δέ ἀνάστασις ὄχι μόνο ψυχική ἀλλά καί σωματική, καί μάλιστα γιά τούς μεταγενεστέρους ἐπίσης κατά καιρόν. Ἄρα αὐτή ἡ ἐλευθερία καί ἀνάστασις ἔπρεπε ὄχι μόνο νά χαρισθῆ σ' ἐμᾶς ἀλλά καί νά ἐξασφαλισθῆ· μαζί δέ μέ αὐτήν καί ἡ ἀνάληψις καί ἡ στούς οὐρανούς ἀτελεύτητη πολιτεία. Ἐχρειαζόταν δέ ὅλα αὐτά, ὄχι μόνο γιά τούς τότε ζῶντας καί γιά τούς μεταγενεστέρους, ἀλλά πολύ περισσότερο γιά τούς ἀπό αἰῶνες ζήσαντας· ἦσαν δέ αὐτοί πολλοί περισσότερο ἀπό τούς μετέπειτα καί θά ἦσαν πολύ περισσότερο αὐτοί πού ἐπρόκειτο νά πιστεύσουν καί νά σωθοῦν συγχρόνως· γι' αὐτό μάλιστα νομίζω ὅτι ὁ Χριστός ἦλθε καί γιά τήν συντέλεια τῶν αἰῶνων. Ἐπρεπε λοιπόν νά κηρυχθῆ καί στούς εὐρισκομένους στόν ἄδη τό εὐαγγέλιο, νά τούς φανερωθῆ ἡ μεγάλη αὐτή οἰκονομία καί νά τούς δοθῆ ὀριστικά ἡ ἐλευθερία ἀπό τούς αἰχμαλωτιστές των δαίμονες, καθῶς καί ὁ ἀγιασμός καί οἱ ἐπαγγελίες γιά τά μελλοντικά ἀγαθά. Ἐπομένως ἔπρεπε ὅπωςδῆποτε ὁ Χριστός νά κατέλθῃ καί ἔως τόν ἄδη· ἀλλά κι αὐτά ὅλα μέ δικαιοσύνη, χωρίς τήν ὁποία δέν τελεῖται τίποτε ἀπό μέρους τοῦ Θεοῦ.

26 Εὐσπαγχνιζόμενος λοιπόν ὁ πλάστης μας Θεός ἀπό τήν τόση ταλαιπωρία, εὐδόκησε νά κατεβῆ ἐκεῖ, ὅπου ἐρριφθήκαμε ἐμεῖς, ὥστε νά μᾶς ξαναφέρῃ ἀπό ἐκεῖ· ἦταν ὁ μόνος αὐτός πού ἀναφάνηκε ἐλεύθερος ἀνάμεσα στούς νεκρούς, ἀφοῦ κατέβηκε ἐκεῖ μέ ζωντανό πνεῦμα, κι ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλά καί ἤστραπτε μέ θεῖο φῶς καί κατεῖχε ζωοποιό δύναμι, γιά νά φωτίσῃ τούς καθημένους σέ σκότος καί ζωοποιήσῃ κατά πνεῦμα τούς ἐκεῖ πιστεύοντας σ' αὐτόν, ζωοποιήσῃ δέ καί τά σώματα ὄλων κατά τήν ἡμέρα πού ἔστησε γιά νά ἀναζωώσῃ καί κρίνῃ ὅλο τό γένος, ὅπως μᾶς ἐδίδαξε μ' ἐπιστολή ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων λέγοντας, «ἐκήρυξε τό εὐαγγέλιο καί στούς νεκρούς γιά τοῦτο, γιά νά κριθοῦν μέν κατά ἄνθρωπο μέ τήν σάρκα, ζήσουν δέ κατά τόν Θεό μέ τό πνεῦμα» (Α' Πέτρ. 4,6). Σέ κάποιο σημεῖο λίγο παραπάνω τῆς ἐπιστολῆς, δεικνύοντας ποιός εἶναι αὐτός πού ἐκήρυξε στούς νεκρούς τοῦ Ἄδη καί μέ τί, λέγει, «ὁ Χριστός ἔπαθε μιά φορά ὑπέρ ἁμαρτωλῶν, δικαίος ὑπέρ ἀδίκων, γιά νά μᾶς προσφέρῃ στόν Θεό, θανατούμενος μέν στήν σάρκα, ζώντας δέ στό πνεῦμα, κατά τό ὁποῖο πνεῦμα ἐκήρυξε καί στά πνεύματα πού ὑπῆρχαν στή φυλακή ὅπου ἐπῆγε, δηλαδή στίς ψυχές τῶν ἀπό τούς αἰῶνες νεκρῶν.

30 Ἔτσι ἐξαπατήθηκε ὁ ἀπατεῶν, ὅταν προσέβαλε τὸ παθητὸ καὶ θνητὸ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, κι ἔφερε ἀκουσίως τὸ φῶς στοὺς σκοτεινοὺς καὶ φοβεροὺς κρυφῶνες του κι ἔστησε τὸν δοτῆρα τῆς ζωῆς στὶς τυραννούμενες ἀπὸ αὐτὸν ψυχές λόγω τῆς νοητῆς νεκρώσεως. Ὅχι μόνο αὐτὸ δέ, ἀλλὰ καὶ ἀνέμιξε μὲ τοὺς ἀποθαμένους τὸ σῶμα πού εἶναι παρεκτικὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀθανασίας, σπεύδοντας νὰ τὸ παραδώσῃ σὲ θάνατο καὶ ταφῆ. Ὁ δὲ Κύριος μπορούσε μὲν νὰ ἀντικρούσῃ κι αὐτές τὶς ἐπιβουλές του, ἀλλὰ δὲν θέλησε, θέλησε δὲ μᾶλλον νὰ ὑποστῇ τὸ πάθος γιὰ χάρι μας, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε θεάνθρωπος. Διότι, ἂν δὲν ἦταν ἄνθρωπος, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ πάθῃ· ἐάν δὲν ἦταν Θεός, πού διέμενε ἀπαθῆς κατὰ τὴν θεότητα, δὲν θὰ ὑφίστατο ὑπὲρ ἡμῶν τὸν θάνατο στὴ σάρκα, χαρίζοντάς μας δι' αὐτοῦ τὴν ἀνάστασι, μᾶλλον δὲ τὴν ἐξανάστασι καὶ ἀθανασία. Κι ἐπίσης τότε δὲν θὰ ἐπιστεῦνταν ὅτι μπορεῖ μὲν νὰ μὴ πάθῃ, ἀλλὰ προτίμησε ἐκουσίως νὰ πάθῃ, δεικνύοντας ὅτι ἡ ταπείνωσίς του πρόκειται νὰ μᾶς ἀπελευθερώσῃ καὶ ἀνυψώσῃ, καὶ διδάσκοντας, ἂν χρειασθῇ, ν' ἀγωνιζώμαστε δι' ἔργων μέχρι θανάτου ὑπὲρ δικαιοσύνης καὶ ἐπαγγελλόμενος στοὺς πειθομένους δι' ἀναστάσεως τὴν δύναμι τῆς ἀθανασίας, ὅχι μόνο νὰ διαμένουν διαπαντός, ἀλλὰ νὰ διαμένουν κι ἔξω ἀπὸ τὸν αἰώνιο ὄλεθρο, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν αἰωνία φρικωδεστάτη κόλασι, τὴν ἐτοιμασμένη γιὰ τὸν Διάβολο, καὶ νὰ ζοῦν αἰωνίως μὲ τοὺς ἁγίους ἀγγέλους, ἀπολαύοντας μαζί τὴν αἰώνια βασιλεία.

31 Γι' αὐτὸ πραγματικὰ ὑπέμεινε γιὰ μᾶς τὸν θάνατο πού δὲν ἐχρεωστοῦσε, γιὰ νὰ λυτρώσῃ ἐμᾶς πού τὸν ἐδοκιμάζαμε ὑποχρεωτικῶς ἀπὸ τὴ δουλεία καὶ τοῦ Διαβόλου καὶ τοῦ θανάτου· ἐννοῶ δὲ τὸν θάνατο καὶ κατὰ τὴν ψυχὴ καὶ κατὰ τὸ σῶμα, καὶ τὸν πρόσκαιρο καὶ τὸν αἰώνιο. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἔδωσε λύτρο ὑπὲρ ἡμῶν, πού ἤμαστε ὑπεύθυνοι λόγω τῆς ἁμαρτίας, τὸ ἀνεύθυνο ὡς ἀναμάρτητο αἷμα του, μᾶς ἐλύτρωσε ἀπὸ τὴν εὐθύνη· συγχωρώντας τὶς ἁμαρτίες μας καὶ ξεσχίζοντας στὸ σταυρὸ τὸ χειρόγραφο τους, μᾶς ἐλύτρωσε ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Διαβόλου. Πραγματικὰ ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἐδεδεάσθη καὶ ἐφάνηκε σάν νὰ χάσκη κι ἐπέσπευσε νὰ χυθῇ τὸ λύτρο μας, τὸ δεσποτικὸ ἐκεῖνο αἷμα, πού δὲν ἦταν μόνο ἀνεύθυνο ἀλλὰ καὶ γεμᾶτο θεϊκὴ δύναμι, δὲν ἐπλουτίσθη ἀπὸ αὐτὸ, ἀλλὰ ἐδέθηκε δυνατὰ, παραδειγματισθεῖς στὸ σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ. Κι ἔτσι ἐμεῖς ἐλευθερωθήκαμε ἀπὸ τὴ δουλεία του καὶ μετατεθήκαμε στὴν βασιλεία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἐνῶ πρωτίτερα ἤμαστε σκευὴ ὀργῆς, ἐγίναμε σκευὴ ἐλέους ἀπὸ αὐτὸν πού ἔδεσε τὸν ἰσχυρὸ ἀπέναντί μας καὶ διήρπασε τὰ σκευὴ του. Αὐτός, ἐπειδὴ ἐβασίλευσε σ' ἐμᾶς δικαίως, καθ' ὅσον ἐφρονεύθη ἀδίκως μὲ ὑποβολὴ τοῦ Διαβόλου, ἀφοῦ ἐνίκησε μυστικῶς τὸν ἀρχέκακο μὲ τὴ δικαιοσύνη, ἐπιδεικνύει φανερά τὴν παντοδύναμη δύναμι· διότι ὑπερίσχυσε τοῦ θανάτου σωματικῶς, ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκροὺς τριήμερος, ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ κι ἐκάθησε στὰ δεξιὰ τοῦ Πατρός, μαζί μὲ τὴν σάρκα πού ἐφόρεσε γιὰ μᾶς καὶ ἀπέθανε· μᾶς ἐπίστωσε μὲ τὴν ἀνάστασι ἀπὸ τοὺς νεκροὺς, τὴν ἀποκατάστασι στοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν κληρονομία τῆς βασιλείας· ἐάν βέβαια ἐμεῖς, μιμούμενοι αὐτὸν κατὰ δύναμι, κατανικήσωμε τὸν ἀρχηγὸ τῆς ἁμαρτίας μὲ τὴ δικαιοσύνη, ἀποκρούοντας τὶς προσβολές του καὶ τὶς προτροπές του πρὸς τὰ πονηρὰ πάθη καὶ ὑποφέροντας γενναίως τὶς ἐπιβουλές.

Χριστός ἀνέστη! Ἀληθῶς ἀνέστη!

Ἄρχιμ. Κωνσταντίνου Χαραλαμπόπουλου,
Ἐφημερίου Ἱ. Ν. Ἀγ. Δημητρίου Ψυχικοῦ,
Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν

«εἰ δέ Χριστός οὐκ ἐγήγερται, κενόν ἄρα τό κήρυγμα ἡμῶν, κενή καί ἡ πίστις ἡμῶν» (Α΄ Κορ. 15, 14).

ΤΟ ΘΕΜΕΛΙΟ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τό σημαντικότερο κήρυγμα πίστεως, ἐμπεριέχεται εἰς τίς δύο αὐτές φράσεις *Χριστός ἀνέστη! Ἀληθῶς ἀνέστη!*, οἱ ὁποῖες δέν εἶναι μόνον ἓνα πασχάλιος ὕμνος, ἀλλά τό θαῦμα τῶν αἰώνων. Εἰς τήν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ συγκεφαλαιοῦται ὁλόκληρη ἡ ἔνσαρκη οἰκονομία τοῦ θεανθρώπου. Εἶναι ἡ ἀπόδειξις καί ἡ ἐπίστεψις τοῦ θριάμβου τοῦ Λυτρωτοῦ.

Ἐντός αὐτῆς τῆς ἀτμόσφαιρας τοῦ θριάμβου, τῆς νίκης, τῆς χαρᾶς, τῆς πανηγύρεως, τοῦ φωτός πού μετεδόθη εἰς ὅλον τόν κόσμον ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός τό ὁποῖο ἔλαμψε ἐκ τοῦ κενοῦ Ζωοδόχου Τάφου, μνησικαχίες, μικρότητες, μίση, σκοτεινά πάθη δέν ἔχουν χῶρον ὑπάρξεως ἀνά μέσον τῶν ἀνθρώπων. Αὐτό εἶναι τό ἄμεσο δῶρο τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ συγγνώμη, ἡ ἐκ τοῦ τάφου ἀνατείλασα. Ἀνάστασις εἶναι ἡ μετάνοια. Ἡ ἀλλαγὴ δηλαδή τοῦ νοός καί ἡ ἐπιστροφή εἰς τόν Θεόν. Ὁ «καινός ἄνθρωπος» καί ἡ «καινή κτίσις» εἶναι ὁ καρπός τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ἡ ὀγδόη ἡμέρα τῆς δημιουργίας, ὅπως τήν ὀνομάζουν μερικοί Πατέρες τονίζοντας

τήν ἀναδημιουργία καί ἀνακαινίση τοῦ ἀποστατημένου καί ἐκφυλισμένου ἀνθρώπου καθῶς καί τοῦ φθαρτοῦ καί χρεοκοπημένου κόσμου διά τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἔχει ἐσχατολογικές διαστάσεις, διότι ἀρχίζει ἀπό τώρα καί εἰσχωρεῖ στό ἐπέκεινα. «Νεοποιεῖ τοὺς “γῆγενεῖς”», «παράγει τά σύμπαντα καί καινοποιεῖ», δίδει εἰς τόν ἄνθρωπον τήν ἀθανασία καί εἰς τόν κόσμον τῆς ἀφθαρσία. «Θανάτου ἐορτάζομεν νέκρωσιν, Ἄδου τήν καθαίρεσιν, ἄλλης βιωτῆς, τῆς αἰωνίου ἀπαρχῆν». Ἡ Ἀνάστασις ἀποτελεῖ καί τό Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, τό ὁποῖον ἐκήρυξαν οἱ Ἀπόστολοι κατ’ ἐντολήν τοῦ Κυρίου εἰς πάντα τά ἔθνη καί δέν παύει νά κηρύσσει, διά μέσου τῶν αἰώνων, ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία, ὀφείλομε δέ καί ἡμεῖς νά ὁμολογοῦμε τήν πίστη μας αὐτή καί νά εἴμεθα πάντοτε «ἔτοιμοι εἰς ἀπολογία παντί τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος» (Α΄ Πέτρο. Γ΄ 15).

Ὁ Χριστιανισμός στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κενοῦ Ζωοδόχου Τάφου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πίστεώς μας καί τελειωτοῦ Ἰησοῦ. Ἀλλά καί ἡ ζωὴ τοῦ καθενός πηγάζει ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Μαζί Του συνεσταυρώθη καί ἀπέθανε ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ παλαιός ἄνθρωπος τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς

ἀπάτης, τῶν παθῶν καί τῆς κατάρας, ὁ ὑπόδουλος εἰς τόν φόβο τοῦ θανάτου καί τῆς φθορᾶς. Ἡ φθορά «κατεπόθη» ἐκ τῆς ἀφθαρσίας. Χριστός Ἄνέστη! Δοξάζομε Ἐκείνον, ὁ ὅποιος διὰ τοῦ θανάτου Του ἐχάρισεν εἰς ὄλον τό ἀνθρώπινο γένος τῆς ζωῆν. Καί ἐπί τοῦ δεσμίου θανάτου καί τοῦ Ἄδου πατεῖ ὄχι μόνον ὁ Χριστός (ὅπως εἰκονίζεται εἰς τήν ὀρθόδοξη εἰκονογραφία τῆς Ἀναστάσεως) ἀλλά καί «ἅπαν τό συνιστάμενον γένος τῶν ἀνθρώπων τῶν σεσωσμένων». Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ δέν ἀνοιξε μόνον τίς πύλες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ οὔτε ἐπανεφέρει τόν ἄνθρωπο στόν ἀπολεσθέντα Παράδεισο ἀλλά τόν ἀνεβίβασε ἐπί ὑψηλῆς λυχνίας εἰς αὐτόν τόν θρόνον τῆς Θεότητος. Διότι ὁ Ἀναστάς Κύριος εἰσῆλθε εἰς τοὺς οὐρανοὺς, φέρων τήν ἀνθρωπίνη φύση καί ἐκάθησε καί ὡς ἄνθρωπος ἐν δεξιᾷ τοῦ οὐρανοῦ

Πατρός καί ἀνεβίβασε τόν ἄνθρωπο εἰς τόν θρόνο τῆς θεότητος. Διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου πανηγυρίζεται ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, «ἀνακεφαλαιώνεται» ἐν Χριστῷ ἡ ὑλική καί πνευματική δημιουργία καί ἀποκατάστασις τῆς διασπασθείσης κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐντός τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐντός τῆς Ἐκκλησίας.

Μακράν τοῦ Λυτρωτικοῦ μηνύματος τῆς Ἀναστάσεως ὁ ἄνθρωπος ζεῖ ἐντός πνευματικοῦ χάους. Ὁ Ἀναστάς Κύριος κατῆλθεν «ἐν τοῖς κατωτάτοις». Ἔπαθε καί ἀνέστη δι' ἡμᾶς, ἠνοιχθησαν δι' Αὐτοῦ οἱ οὐρανοί καί μᾶς προσέφερε τήν πληρότητα τῆς χαρᾶς καί τῆς θείας συνδημιουργίας. Θά συνεχίσωμε νά παραπαίωμε εἰς τόν βίον τῆς καθημερινότητος ἢ θά ἀνέλθωμε τήν θεία κλίμακα τῆς Ἀναστάσεως, στήν κορυφή τῆς ὁποίας εὐρίσκεται «ἡ ἀληθῆς ζωή»;

Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου στόν ἐθιμικό βίο τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ

Μ. Γ. Βαρβούνη,

Καθηγήτῃ Λαογραφίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ο ΑΓΙΟΣ ΛΑΖΑΡΟΣ ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς πλέον ἀγαπημένες μορφές τοῦ λαϊκοῦ ἐθιμικοῦ βίου, καθώς ἐντάσσεται στό γενικότερο κλίμα τῆς Μ. Ἑβδομάδας, μέ τήν χαρμολύπη καί τήν Ἀνάσταση πού ἀκολουθεῖ, γι' αὐτό καί τιμᾶται ἰδιαίτε- ρως στόν ἀγροτοκτηνοτροφικό ἑλληνικό λαϊκό πολιτισμό. Πρίν τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, παρουσιάζει αὐτός μία πρό-δρομη –καί πιό ἀνθρώπινη, λόγω τῆς χοϊκῆς καί οἰκειᾶς γιά τόν λαϊκό ἄνθρω-πο φύσης του– ἀνάσταση, πού συγι-νοῦσε πάντοτε τόν λαό, καί ἐρέθιζε τήν φαντασία καί τήν μυθική ἀντίληψη τοῦ κόσμου καί τῶν φυσικῶν διεργασιῶν, πού τόν χαρακτηρίζει. Γι' αὐτό καί ὁ Βάλτερ Πούγχερ, μελετώντας τά τραγού-δια πού συνοδεύουν τίς τελετουργίες πού σχετίζονται μέ τήν γιορτή τοῦ Λαζάρου στους Βούλγαρους, τούς Σέρβους, τούς Ρουμάνους καί τούς Ἀλβανούς διαπί-στωσε, ὅτι αὐτά δέν ἔχουν οὐσιαστική σχέση μέ τόν χριστιανικό Λάζαρο, ἀλλά ὅτι οἱ σχετικές τελετουργίες, ἄρα καί τά τραγούδια πού περιλαμβάνουν, εἶναι κατ' οὐσίαν τελετουργίες τῆς ἀνοιξῆς, χωρίς οὐσιῶδες χριστιανικό περιεχόμενο. Ὁ ἴδιος μελετητής ἔχει βásiμα ὑποστηρί-ξει, ὅτι στους λαούς αὐτούς ὁ Λάζαρος ἔχει ταυτιστεῖ μέ τόν «ἐνιαυτό δαίμονα», τό δαιμονικό καί δαιμονοποιημένο πνεῦμα τῆς χρονιάς, πού πεθαίνει τόν χειμῶνα καί ἀνασταίνεται τήν ἀνοιξη,

προσωποποιώντας τήν ἀναγεννητική δύ-ναμη τῆς φύσης. Πρόσφατα, ὁ Μαν. Γ. Σέρρης ὑποστήριξε ὅτι καί στίς θρακικές λαϊκές τελετουργίες ὁ Λάζαρος διατήρη-σε αὐτό τό ἀρχέγονο πρόσωπο, γιά τοῦτο καί ἀπό τούς κατοίκους τῆς Ἀν. καί τῆς Β. Θράκης δέν συνδέεται μέ τόν χριστιανικό Λάζαρο, ἀλλά μέ τήν ἀναγέννηση τῆς φύσης καί τόν ἔρωτα.

Στό Σκεπαστό τῆς Ἀν. Θράκης, γιά παράδειγμα, τά παιδιά πού συγκρο-τοῦσαν τόν παραδοσιακό ἀγερμό με-ταμφιέζονταν μέ ζωόμορφες καί θηριό-μορφες μεταμφιέσεις, ξεφεύγοντας ἐν-τελῶς ἀπό τό θρησκευτικό νόημα τῆς ἑορτῆς, καί θυμίζοντας τά δωδεκαημερί-τικα «Ρουγκατσάρια»: φοροῦσαν πα-λιές μαῦρες γοῦνες καί τομάρια ζῶων καί μαῦρο τσεμπέρι στό πρόσωπο, γιά νά μήν ἀναγνωρίζονται, ἐνῶ ὀνομάζο-νταν «καλογερέλλια», ἀφοῦ ἡ μαῦρη με-ταμφίεση παρέπεμπε στους καλόγερους. Τό τραγούδι πού τραγουδοῦσαν ἐπέτει-νε μέ λόγο τήν γονιμική καί διαβατήρια ταυτότητα τῆς τελετουργίας, καθώς ἀναφερόταν σέ ἄγρα καβουριῶν («τσα-γανελλιῶν») καί διατύπωνε εὐετηρικές εὐχές γιά τήν «ὄριακή» Μ. Ἑβδομάδα πού ἐρχόταν. Στήν περίπτωση μάλιστα αὐτή κυριολεκτεῖ ἡ θέση τοῦ E.R. Leach γιά τίς τελετουργίες ὡς συνδυασμό πρά-ξεων πού ἀποσκοποῦν στό «νά γίνουν

πράγματα» και πράξεων πού στοχεύουν στο «νά είπωθουν πράγματα».

Τό ζύμωμα τῶν «ταξέδικων», ὅπως ἔλεγαν στή Σωζόπολη τά πανελληνίως σχεδόν γνωστά «λαζαράκια», κουλούρια στά ὁποῖα ἔδιναν τό σχῆμα σπαργανωμένου ἀνθρώπου κατά τό πρότυπο τῆς παράστασης τοῦ Λάζαρου στήν ὀρθόδοξη χριστιανική εἰκονογραφία, ἀποτελοῦσε μία τελετουργία μέ διπλό χαρακτήρα, νεκρικό καί ἀναστάσιμο, πένθιμο καί ἀναγεννητικό. Πίστευαν πώς πλάθονται «γιά τήν ψυχή τοῦ Λαζάρου», καί ὅτι πρέπει νά τρώγονται φρέσκα, καθῶς ἐξασφαλίζουν υἱεῖα καί εὐεξία, ἰδιαίτερα στά μικρά παιδιά.

Γονιμικό χαρακτήρα ἔχει καί ὁ παραδοσιακός γυναικεῖος ἀγερμός τῆς ἡμέρας, κατά τόν ὁποῖο μικρά κορίτσια μέ κόκκινα φορέματα, οἱ «Λαζαρίτσες» ἢ «Λαζαρίνες», κρατώντας μία κοῦκλα ἢ ἕνα ὁμοίωμα ἀνθρώπινου σώματος, τριγυρνοῦσαν τά σπίτια τοῦ χωριοῦ, χτυπώντας τίς πόρτες καί τραγουδώντας σχετικά ἀγερμικά καί εὐετηρικά τραγούδια. Ἡ ἀποκλειστική σχεδόν συμμετοχή κοριτσιῶν στίς λαζαρικές τελετουργίες τῆς Ἄν. καί τῆς Β. Θράκης εἶναι συμβολικά εὐεξηγήτη: ἡ ἤδη καρποφοροῦσα ἀνοιξιάτικη φύση ταυτιζόταν, ἀπό τήν συνειρμική λαϊκή σκέψη μέ τήν παραγωγική καί γόνιμη γυναίκα, ἡ γῆ ἀποκτοῦσε τό ταυτόσημο ὑποκατάστατό της στήν καρποφοροῦσα ἐπίσης γυναικεία μήτρα. Ἔλλωστε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μαν. Γ. Σέρργης, ἡ σχέση μάνας γῆς – γυναίκας/μήτρας εἶναι γνωστή στή λαογραφία, καί κυριαρχοῦσα σέ λαϊκές θρησκευτικές τελετουργίες πολλῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν. Στή Σηλυβρία ὠστόσο, τόν Λάζαρο ὑποδυόταν ἀγόρι,

10-12 ἐτῶν, τοῦ ὁποῖου τό σῶμα σκέπαζαν μέ λάπατα ἢ ἄγρια χόρτα. Κατόπιν ἕνας μικρός ὄμιλος ἀγοριῶν τό ὄδηγοῦσε ἀπό σπίτι σέ σπίτι.

Πρόκειται γιά μία ἀρχέγονη μορφή θεατρικοῦ ρόλου, γιά μία προαισθητική μορφή λαϊκοῦ θεάτρου, ἀφοῦ τό ἀγόρι ὑποδύεται τόν νεκραναστῶμενο Λάζαρο, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καί στο ἀντίστοιχο κυπριακό δρώμενο τοῦ Λαζάρου. Τό παιδί τυλίγεται στά χόρτα, πού μαζί μέ τά λουλούδια ἀποτελοῦν σύμβολα ἀναγέννησης, ἀλλά καί διαβατήρια μέσα γιά τά νεκρικά ἔθιμά μας. Τά χόρτα καί τά λουλούδια ἔχουν ἐδῶ ἕνα βαθύτατα συμβολικό ρόλο, καί οὐσιαστικά ἀντιπροσωπεύουν τή νεκράνάσταση, πραγματική καί θεατρική. Τόν γονιμικό χαρακτήρα τῆς τελετουργίας ἐνισχύει τό γεγονός ὅτι σέ ὀρισμένα μέρη, ὅπως γιά παράδειγμα στόν Πύργο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τά κορίτσια κρατοῦσαν μικρά πανέρια στολισμένα μέ χόρτα καί λουλούδια.

Σέ χωριά τῆς Ἄν. Ρωμυλίας πάλι, συνήθιζαν νά καλύπτουν τό σῶμα ἑνός μικροῦ ἀγοριοῦ μέ ἄγρια λάπατα, καί κατόπιν νά τό περιφέρουν στά σπίτια τοῦ χωριοῦ, τραγουδώντας κάλαντα μέ σαφῆ γονιμική κατάληξη: οἱ κοτίτσες μας ἀβγά γεννοῦνε / κι οἱ φωλίτσες μας δέν τά χωροῦνε. Στόν Μαῖιστρο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης μάλιστα, κατά τόν ἀγερμό ἔβρεχαν τό στολισμένο μέ λουλούδια παιδί, μέ σκοπό τήν ὁμοιοπαθητική πρόκληση βρογχῆς, γεγονός πού ἐνισχύει τόν εὐετηρικό χαρακτήρα τῆς ὅλης τελετουργίας. Οὐσιαστικά, ὁ ἀγερμός αὐτός ἀποτελοῦσε μία κυκλική πομπή, καί χάραζε ἕναν νοητό προστατευτικό κύκλο γύρω ἀπό τόν κατοικημένο καί δομημέ-

νο χώρο της κοινότητας, όπως συμβαίνει λ.χ. με τις τελετές ἐγκαινίας ενός χωριού, τις περιφορές ἐπιταφίου καὶ εἰκόνων, τις θρησκευτικές λιτανείες κ.λπ. Ἡ ὅλη τελετουργία, δομεῖται πάνω στήν ἀρχή τῆς ἀνταλλαγῆς δώρων, πού ἔχει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα γιά τόν λαϊκό πολιτισμό μας: τά μέλη τῆς ἀγερμικῆς ὁμάδας προσφέρουν δῶρα προφορικά, εὐχές γιά καλοτυχία καὶ υἰεῖα ἀλλά καὶ παινέματα καλαντικά, ἐνῶ οἱ κάτοικοι κάθε σπιτιοῦ πού ἐπισκέπτονται προσφέρουν δῶρα προφορικά καὶ πραγματικά ἐπίσης, ὅπως κουλούρια καὶ ἄβγα.

Τά κατά βάσιν γονιμικά τραγούδια τῆς λαζαρικῆς τελετουργίας, πού τραγουδοῦσαν κρατώντας ὁμοιώματα τοῦ νεκροῦ καὶ ἀναστημένου Λαζάρου, φανερώνουν ὅτι ἡ λαζαρική τελετουργία στήν Ἀνατολική Θράκη καὶ στήν Ἀνατολική Ρωμυλία συνέχισε νά διατηρεῖ τόν γονιμικό προχριστιανικό χαρακτήρα της, ἀκόμη καὶ μετά τήν σύνδεσή της μέ τόν Λάζαρο τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία ὀπωσδήποτε ὑπῆρξε μεταγενέστερη. Οἱ ἀναφορές στόν ἔρωτα καὶ ἡ ὑπαρξη στους στίχους αὐτοῦς πολλῶν καὶ πανάρχαιων ἐρωτικῶν συμβόλων, ὅπως τό μῆλο καὶ τό λεμόνι, ἀλλά καὶ περιγραφῶν τῆς σποράς, δείχνουν ὅτι ἦταν ἡ ὀριακή στιγμή τῆς ἀνοιξῆς καὶ τῆς ἐπερχόμενης βλάστησης καὶ καρποφορίας πού ἀπασχολοῦσε τή λαϊκή σκέψη, μέ μία θρησκευτική σχεδόν προσήλωση, δίνοντας στίς τελετουργίες αὐτές ἕνα βαθύτατα γονιμικό καὶ διαβατήριο χαρακτήρα. Καί τοῦτο ἐπειδή μέ τίς πράξεις καὶ τίς διατυπώσεις αὐτές ἐπιδίωκαν νά ἐπιδράσουν τελετουργικά, μέ κινήσεις καὶ λόγους συμβολικούς, πάνω στήν γονιμική ἰκανότητα τῆς φύσης, πάνω στήν

χλωρίδα καὶ στήν πανίδα τοῦ τόπου τους, μεγιστοποιώντας τήν παραγωγή καὶ τίς σοδεῖές τους, καὶ ἐξασφαλίζοντας τελετουργικά τήν ἐπιβίωσή τους.

Ἡ ἀναφορά τῶν ἐθιμικῶν τελετουργιῶν πού σχετίζονται μέ τήν ἑορτή τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου, τό Σάββατο πρὶν τήν Μ. Ἑβδομάδα, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό δείγμα τῶν ἐπάλληλων στρωμάτων πού προσδιορίζουν τήν ἐλληνική λαϊκή θρησκευτικότητα. Πρόκειται γιά μείγμα ἐθίμων πού κάποτε ἔρχονται ἀπό τήν προχριστιανική περίοδο, τά ὁποῖα ὡστόσο μέσα στους αἰῶνες συνδέθηκαν ἀρμονικά μέ τήν χριστιανική παράδοση, στήν πιό λαϊκή ἐκδοχή της, συναπαρτίζοντας αὐτό πού προσδιορίζουμε ὡς ἐλληνορθόδοξη λαϊκή παράδοση. Καί τοῦτο, δεδομένου ὅτι στή συνείδηση τοῦ λαοῦ ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν στοιχεῖα μίας καὶ ἐνιαίας θρησκευτικῆς παράδοσης, πού σέ ἀντίθεση μέ τήν πραγματική τους ὑπόσταση ἀπό τό λαό ἐκλαμβάνονται ὡς τελετές ἀρμονικά ἐνταγμένες στό ἐκκλησιαστικό λατρευτικό πλαίσιο. Αὐτά βεβαίως πρέπει νά τά ἔχουν ὑπόψη οἱ ἱερεῖς μας στήν ποιμαντική ἀντιμετώπιση τῶν λαϊκῶν στοιχείων τῆς λαϊκῆς παράδοσης, πού συχνά χρειάζεται νά διαχωριστοῦν ἀπό τό σῶμα τῶν ὀρθόδοξων ἐκκλησιαστικῶν λατρευτικῶν πρακτικῶν καὶ παραδόσεων. Σέ κάθε περίπτωση, ἡ ὀρθή χριστιανική ἀντιμετώπιση τοῦ φαινομένου, ὅπως συνέβαινε ἤδη ἀπό τοῦς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες, προϋποθέτει τήν καλή καὶ σέ βάθος γνώση τῶν ἐκδηλώσεών του, καὶ μάλιστα στήν ἀρχή τῆς πιό ἱερῆς καὶ καταναυκτικῆς ἴσως περιόδου τοῦ ἐτήσιου ἐορτολογικοῦ κύκλου, τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Ἑβδομάδος.

TINA ME ΛΕΓΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΙΝΑΙ;

47. Ποιό είναι τό περιεχόμενο τοῦ ὄρου Χριστός;

Πρωτ. Κωνσταντίνου Παπαθανασίου
Ἐφημ. Ἰ.Ν. Κοιμ. Θεοτόκου Παλαιῦ Φαλήρου, Ἰ.Μ. Νέας Σμύρνης

Η λέξη «χριστός» στήν Ἀγία Γραφή ὑποδηλώνει τόν κεχρισμένο, τόν χρισμένο μέ λάδι, καθώς σύμφωνα μέ τόν μωσαϊκό νόμο τόσο οἱ ἱερεῖς (Ἐξ. 29,29· Λευ. 4,3), ὅσο οἱ βασιλεῖς (Α΄ Βασ. 10,1· 24,7) καί οἱ προφῆτες (Ἠσ. 61,1) ἀναλάμβαναν τά ἀντίστοιχα καθήκοντά τους μέ χρίσμα. Ἡ ἀντίστοιχη ἑβραϊκή λέξη «μεσιάχ».

Μέσα ἀπό τήν Π.Δ. διαπιστώνουμε, ὅτι γιά αἰῶνες οἱ Ἰουδαῖοι ἀναφέρονται στόν ἀναμενόμενο λυτρωτή τους ὡς τόν «Χριστό» (Δαν. 9,24). Εἰδικότερα, στούς Ψαλμούς (2,2· 17,51· 19,7· 44:8) ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται γιά τόν κατά σάρκα μελλοντικό λυτρωτή τῆς ἀναμενόμενης ἐσχατολογικῆς ἐποχῆς. Τό ἀρχικό λοιπόν ἐπίθετο ἀναπτύσσεται σέ ἕνα τεχνικό γενικό ὄρο, καί κατά τή διάρκεια τῆς μεσοδιαθηκικῆς περιόδου ὡς τεχνικός ὄρος ἀναφέρεται στόν προσδοκώμενο χρισμένο, δηλ. σέ ἕνα συγκεκριμένο ἄτομο. Μέ αὐτή τήν ἔννοια ἡ λέξη Χριστός δέν ἀποτελεῖ ἀρχικά κύριο ὄνομα, ἀλλά μᾶλλον ἕνα τίτλο καί μιά ἀλήθεια πού ἀναγνωρίζουν οἱ Εὐαγγελιστές καί ἀποδίδουν στόν Ἰησοῦ. Κατά τή χρήση του προηγεῖται τό ὀριστικό ἄρθρο (ὁ Χριστός), ἐκτός ὀρισμένων μόνο περιπτώσεων (λ.χ. Μτ. 1,1.18· Μκ. 1,1· Ἰω. 1,17· 17,3 κ.ἄ.).

Μετά τήν Ἀνάσταση διαπιστώνουμε ὅτι ὁ τίτλος αὐτός καθίσταται σταδιακά σέ ἕνα κύριο ὄνομα, ὥστε ἡ ἔκφραση «Ἰησοῦς Χριστός» νά συνιστᾶ γιά τόν ἀπόστολο Παῦλο μιά πλήρη ὀνομασία (τό Χριστός κατ' οὐσίαν ὡς ἐπώνυμο). Τότε ὁμως, οὔτε οἱ Ἕλληνες οὔτε οἱ Ρωμαῖοι κατανοοῦσαν τή λέξη Χριστός ὡς δηλωτικό κάποιου ἱεροῦ συμβάντος. Ἀντίθετα γιά τοὺς χριστιανούς, μέ τή χρήση τοῦ ὀριστικοῦ ἄρθρου πρῖν ἀπό τή λέξη Χριστός, καί τή σταδιακή καθιέρωσή του ὡς ἕνα κύριο ὄνομα, δείχνουν νά προσδιορίζουν τόν φορέα τῆς μεσσιανικῆς ἐλπίδας, τόν ἀπεσταλμένο παγκόσμιο λυτρωτή, ὁ ὁποῖος συνδυάζει στό πρόσωπό του τό ἀξίωμα τοῦ προφήτη (Ἰω. 6,14· Μτ. 13,57· Λκ. 13,33· 24,19), τοῦ βασιλιᾶ (Λκ. 23,2· Πράξ. 17,7· Α΄ Κορ. 15,24· Ἀποκ. 15,3), καί τοῦ ἀρχιερέα (Ἐβρ. 2,17 κ.ἄ.). Μέ ἄλλα λόγια, ὁ Ἰησοῦς ὡς ὁ Χριστός στό κατά Ματθαῖον εὐαγγέλιο εἶναι ὁ νέος νομοθέτης, πού ἐρμηνεύει μέ αὐθεντία τό Νόμο, τελειοποιεῖ τίς ἠθικές ἐπιταγές, ἐκπληρώνει ὅλες τίς μεσσιανικές ἐπαγγελίες καί ὡς ἐκ τούτου ὑπερβαίνει κάθε προηγούμενη μορφή (λ.χ. τοὺς διδασκάλους στή Συναγωγή), ὄντας σωτήρας ὅλων τῶν ἀνθρώπων σέ μιά παγκόσμια ἐκκλησιολογική διάσταση.

Ὁ σταυρός τοῦ Χριστοῦ καί οἱ σταυροί τῶν ἀγίων

Κωνσταντίνου Χαραλαμπίδη,

Ὁμότ. Καθηγ. Ἀριστοτελείου Πανεπ. Θεσ/νίκης

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ὡς τρόπος ποινῆς σέ καταδικάτους ἐπιβλήθηκε ὡς ὁ μαρτυρικός θάνατος γιά τόν Ἰησοῦ Χριστό. Κάθε σταύρωση χαρακτηρίζεται ἀπό τήν χρήση τοῦ «ξύλου». Στήν Καινή Διαθήκη (π.χ. Πράξ. 5,30. Α' Πέτρου 2,24) ὁ σταυρός ὀνομάζεται ἀπλῶς «ξύλο». Ὡς ἐπί τό πλεῖστον χρησιμοποιοῦντο δύο ξύλα καί ὄχι ἓνα μοναδικό. Στήν Παλαιά Διαθήκη (Ἰησ. Ναυῆ, 8,21), παρατηροῦμε τήν ἔκφραση *ξύλον δίδυμον*.

Τό μεγαλύτερο ξύλινο μέρος ἐμπηγμένο στό ἔδαφος ἔδωσε τήν ὀνομασία σταυρός στό ὑπ' ὄψη θανατικό μαρτύριο, πού σημαίνει, ὅτι σταυρός εἶναι ὁ καθηλωμένος πάσσαλος στή γῆ. Διακρίνονται δύο σταυροί, ἡ *crux sublimis* (σταυρός μετάρσιος, ὑψηλός, ὑπέροχος) καί ἡ *crux humilis* (σταυρός χαμηλός, ταπεινός, βραχύς). Ὁ δεύτερος σταυρός χρησιμοποιόταν κυρίως, ὅταν ἡ ποινή τῆς σταύρωσης ἦταν συνδεδεμένη μέ τήν ποινή ρίψης τοῦ καταδικαζόμενου στό θηρία (*ad bestias*).

Τό μικρότερο μέρος τοῦ ξύλου, δηλαδή τό ἐγκάρσιο, στόν σταυρό εἶχε δύο μορφές. Ἡ πρώτη ἦταν τό δίκρανο (ὁ στήριγξ, *furca*), ἀρχικά ὡς ἀγροτικό ἐργαλεῖο προορισμένο νά κατευθύνει τήν ἄμαξα σέ δύο τροχούς, συνενωμένους μέ τό πηδάλιο πρός τά ἐπάνω. Σύμφω-

να μέ τήν μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου (Τ. Μάνλιος Κοριολανός 24,9, Παράλληλοι Βίοι, 225d) τό ἐργαλεῖο αὐτό τοποθετεῖτο στό λαιμό τοῦ τιμωρούμενου δούλου καί ὀδηγεῖτο στούς δρόμους τῆς γειτονιάς γιά νά ὁμολογήσει ἔτσι τό ἔγκλημά του. Ὡς ἐπιδείνωση τῆς ποινῆς ἦταν ἡ προσθήκη τῆς μαστίγωσης (*flagrum*, -i, ὑποκ. *flagellum*, -i, μαστίγιο, φραγγέλιο) πού διαρκοῦσε μέχρι τόν τελικό θάνατο τοῦ καταδίκου (Σουετώνιος, Nero, 49,2: *Nudi homines cervicem inseri furcae, corpus virgis ad necem caedi*). Ἐπίσης χρησιμοποιόταν τό *patibulum*, δηλαδή ὁ κύφω. Πρόκειται γιά ξύλο δίκρανο, τό ὁποῖο τοποθετεῖτο στόν τράχηλο τοῦ πονηροῦ δούλου καί ἀφοῦ δένονταν τά χέρια του σέ αὐτό, περιφερόταν τό θῦμα, μαστιγούμενο. Τό *patibulum* ἦταν βέβαια ἀναγκαῖο ἐξάρτημα, ἓνας μοχλός-πάσσαλος, γιά τήν ἀσφάλιση τῆς κύριας εἰσόδου τῆς κατοικίας, κατά τή διάρκεια τῆς νύκτας. Γενικά γινόταν χρήση καί ἑνός τρίτου ξύλινου τεμαχίου, τοῦ λεγόμενου, *cornu*, πού σημαίνει κέρασ, κεραία ἱστοῦ, ἄκρη κάποιου τόπου καί ἄλλες ἔννοιες. Ὁ αἰχμηρός αὐτός πασσαλίσκος πού εἰσχωρεῖ στό ὄρθιο ξύλο καί συνδεόταν μέ αὐτόν ὁ καταδικασμένος, ὥστε νά μή λιποθυμήσει ἀλλά νά ἐκπνεύσει γρήγορα,

συνιστοῦσε τό τέλος τοῦ θανάτου τοῦ θύματος, ἀφοῦ αὐτό ἔκλινε ἐλεύθερα στήν πτώση του. Ὡς μέσα καθήλωσης στόν σταυρό χρησιμοποιοῦντο τά σχοι- νιά ἢ τά καρφιά. Ἡ ἐπιλογή γινόταν εἴτε ἀπό τούς δικαστές, εἴτε ἀπό τούς ἀστυ- νομικούς ὑπαλλήλους. Ἡ χρήση καρ- φιῶν καθιστοῦσε τή σταύρωση αἱματη- ρή, ὅπως ἔγινε στόν σταυρικό θάνατο τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό μαρτυρεῖται ἀπό τό ρῆμα προσηλώνω, συνώνυμο τοῦ σταυ- ρώνω (πρβλ. *σταυρωθέντος σου Χριστέ, ἀνηρέθη ἡ τυραννίς, ἀντί τοῦ ἀγαπᾶν με σταυρῶ με, προσηλώσατε. Ἴδε ἄμνός ὄν ὑγιεῖς ἐσταυρώσατε, τόν οὐρανόν καί γῆς Ποιητήν ἐπί σταυροῦ κρεμάμενον. Ὅτε σέ σταυρῶ προσήλωσαν παράνο- μοι τόν Κύριον τῆς δόξης. ἀντί στύλου πυρός σταυρῶ μέ προσηλώσατε. Ἦλοις προσηλώθη ὁ Νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας, ἀπό τήν Ἀκολουθία τῶν Μεγάλων Ὁ- ρῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς).*

Ὁ σταυρός τῆς Σταύρωσης τοῦ Χρι- στοῦ, ὡς μαρτυρικό μέσο τοῦ θείου πά- θους, ἀπέβη τό μεῖζον χριστιανικό σύμ- βολο ἀπό τά πρῶιμα χριστιανικά χρό- νια. Κατ' ἀρχήν σύμβολο νίκης καί ὄχι ἤττας, δόξας καί ὄχι πάθους, σωτηρίας καί ὄχι ἀπώλειας καθιερώθηκε ἤδη στήν κοιμητηριακή (χριστιανικός κατάλληλος ὄρος) καί ὄχι νεκρική, ὅπως λέγεται συ- χνά (εἰδωλολατρικός κατάλληλος ὄρος), τέχνη (κατακόμβες, τοιχογραφίες, σαρ- κοφάγοι, ἀντικείμενα, μικροτεχνίες, ἐπι- γραφές), ὅπου ὁ σταυρός μέ τά ἀποκα- λυπτικά γράμματα Α καί Ω, ἢ τό κων- σταντίνειο μονόγραμμα, φυτικά στοι- χεῖα καί ζωικά, ἢ οἱ κορυφαῖοι ἀπόστο- λοι Πέτρος καί Παῦλος, οἱ στρατιῶτες τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὁ Χριστός κρατώντας ὑπερμεγέθη σταυρό, ὡς Σω-

τήρας (Salvator) καί Καλός Ποιμήν (Pastor Bonus) σέ τοιχογραφίες κοιμη- τηρίων, προσόψεις σαρκοφάγων καί ψη- φιδωτές παραστάσεις. Ἡ ἀπουσία τῆς ἔκφρασης, τοῦ πάθους καί τοῦ θανάτου εἶναι ἐμφανής, κατ' ἐξαιρετο τρόπο, σέ διάχωρο τῆς ξύλινης θύρας τῆς βασι- λικῆς τῆς Santa Sabina, στό Aventino τῆς Ρώμης τοῦ Ε' αἰ., ὅπου στή σχετική ἀπεικόνιση τῆς σταύρωσης τοῦ Χριστοῦ, ἀντί τοῦ κλασικοῦ τοῦ σταυρωμένου Χριστοῦ ἐν μέσῳ τῶν δύο ληστῶν, δια- κρίνονται οἱ τρεῖς αὐτές μορφές, ἐνταγ- μένες σέ ἐπιπεδόστεγα ἀνοίγματα, ἀντί τῶν ἀψιδωτῶν, μέ ὑπερκείμενους δίρρη- κτους σχηματισμούς, γυμνές μέ ἐλάχι- στο περιζῶμα στήν αἰδεῖα χώρα καί σέ στάση ἀνύψωσης τῶν χειρῶν ἢ καί ἔκτα- σης, κατ' ἐπίδραση τῶν ἀντιστοιχῶν δε- ομένων μορφῶν (Orantes) τῆς ἀφηρημέ- νης γυναικείας μορφῆς ρωμαίας κυρίας (matrona romana) ἢ τῶν συγκεκριμένων παλαιοδιαθηκικῶν παραστάσεων τοῦ Δανιήλ μεταξῦ τῶν λιονταριῶν, τῆς Σω- σάννας σωσμένης ἀπό τούς γέροντες καί τοῦ Νῶε στήν κιβωτό τῆς σωτηρίας ἀπό τόν κατακλυσμό. Πρόκειται γιά μία πε- ραιτέρω συμβολική παράσταση τῆς σω- τηρίας, μέ ἀφετηρία τήν κοιμητηριακή τέχνη, τήν συνέχισή της στήν ξυλόγλυπτη θύρα τῆς Ρώμης καί μέ ἐπιμήκυνση μέ- χρι καί τούς βυζαντινούς αἰῶνες, ὅπως π.χ. στά δύο ψηφιδωτά τοῦ ὀκταγωνι- κοῦ ναοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκά στή Βοιω- τία, τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ ΙΑ' αἰ., ὅπως παρίστανται κατὰ τίς ὑπάρχουσες ἐπι- γραφές στόν μέν πρῶτο ὁ Δανιήλ μέ ὑψωμένα τά χέρια μεταξῦ τῶν λιοντα- ριῶν, στό δέ δεύτερο οἱ ἅγιοι τρεῖς παῖδες στήν κάμινο μέ τά χέρια ὑψωμέ- να καί τόν φύλακα καί προστάτη ἄγγε-

λο νά ἐκτείνει τά χέρια στό κεφάλι του.

Στή μεγάλη χριστολογική σκηνή τῆς εἰς Ἄδου Καθόδου ἢ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἰησοῦς, ὡς νικητής τοῦ θανάτου καί κύριος τῶν δυνάμεων καί πολέμιος τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ σκότους, ἀπεικονίζεται συνήθως κρατώντας ὑπερμεγέθη σταυρό, στόν ὅποιο ἐνῶ καθηλώθηκε καί ἔπαθε ἡ ἀνθρώπινη φύση του μέ τόν φυσικό θάνατο, τώρα μέ τόν σταυρό δοξάζεται, τιμᾶται καί ἀποκαλύπτεται θριαμβευτικά ἢ θεία φύση του (βλ. π.χ. τά περίφημα σχετικά ψηφιδωτά στά τρία ὀκταγωνικά μνημεῖα τοῦ Ὁσίου Λουκά Βοιωτίας, στό πρῶτο μισό τοῦ ΙΑ΄ αἰ., τῆς Νέας Μονῆς Χίου, στά μέσα τοῦ ΙΑ΄ αἰ. καί τῆς Μονῆς Δαφνίου, πλησίον τῶν Ἀθηνῶν, στά τέλη τοῦ ΙΑ΄ αἰ.). Ὁ σταυρός, τό καθιερωμένο μέγα σύμβολο στή λατρεία, στήν καθημερινή ζωή καί στήν τέχνη, σημεῖο προσευχῆς, σεβασμοῦ καί τιμῆς τῶν πιστῶν σέ κάθε ἐκδήλωσή τους προσέλαβε εὐρύτατη χρήση καί μορφολογικά σχήματα (οἱ κύριες μορφές τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ ἰσοσκελοῦς σταυροῦ καί τοῦ λατινικοῦ ἢ ἀνισοσκελοῦς), ὅπως οἱ βαρβαρικοί σταυροί στήν Ἰταλία, Γαλλία καί Γερμανία, οἱ ἀφιερωματικοί, οἱ λιτανευτικοί καί τῆς ἀγίας τράπεζας, οἱ σταυροί-λειψανοθήκες, οἱ ζωγραφισμένοι σταυροί, πρό πάντων στήν Τοσκάνη καί στήν Ὁμβριακή χώρα (Umbria) τῆς Ἰταλίας καί οἱ σταυροί ὀρίων οἰκισμῶν, ἰδίως στή χριστιανική Δύση, ἀνυψούμενοι ἐπάνω σέ ὑψηλό στυλοβάτη, κατασκευασμένοι ἀπό λίθο.

Ὁ σταυρός, ὡς ὄργανο τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, σύμβολο νίκης καί δόξας, καθημερινό μέσο ἔκφρασης, πίστεως καί ἐπικοινωνίας ὅλων τῶν χριστιανῶν, κατέστη καί χαρακτηριστικό γνώρισμα μερικών ἀγίων, συνδεδεμένο μέ τό μαρτυρικό πάθος τους, ὡς συνέχεια τοῦ πρωταρχικοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὡς προσωπικό γνώρισμά τους, ἀγιοτήτάς τους καί τῶν τιμῶν πού ἀπολάμβαναν ἀπό τοὺς χριστιανούς στήν Ἀνατολή καί στή Δύση.

Ἀσφαλῶς πρὶν ἀπό τοὺς ἀγίους, τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, συνδέεται ἄμεσα μέ τόν σταυρό τοῦ Χριστοῦ καί γιοῦ της, στή σκηνή τῆς Σταύρωσης, ὡς μητέρα πού ἐκφράζει, τόσο στή βυζαντινή, ὅσο καί στίς διάφορες καλλιτεχνικές φάσεις τῆς δυτικῆς τέχνης, ἓνα ἀνθρωπισμό συγκρατημένων αἰσθημάτων ἢ ἐμφανοῦς ὀδύνης καί πάθους, ἀντίστοιχα μέ τίς κοινωνικές συνθήκες καί τίς θεολογικές προϋποθέσεις τῶν λαῶν τοῦ ἀνατολικοῦ καί τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Συνακολουθεῖ βέβαια ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος, εὐαγγελιστής καί θεολόγος, ὁ ἀγαπημένος μαθητής τοῦ Διδασκάλου-Χριστοῦ, πού συμπληρώνει μέ τόν σταυρωμένο Χριστό καί τή Θεοτόκο, μητέρα πλέον καί τοῦ Ἰωάννη, μέ τήν περίλυπη καί μέ αὐστηρό ὕφος ἀπεικονισή του στή βυζαντινή ζωγραφική, τό τριπρόσωπο, δηλαδή τήν ἀπλή καί ἀπέριτη εἰκονογραφική ἀπόδοση τῆς παραπάνω καινοδιαθηκικῆς σκηνῆς.

(Συνεχίζεται)

Ἡ εἰς ᾽Αδου Κάθοδος τοῦ Κυρίου Μία παράδοξη ἄποψη τοῦ Ἰ. Καλβίνου

Πρωτ. Βασιλείου Α. Γεωργόπουλου
Λέκτορας Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ φρόνημα καί πίστη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι τό γεγονός τῆς εἰς ᾽Αδου Καθόδου τοῦ Κυρίου ἀποτελεῖ ἔκφραση τοῦ βασιλικοῦ Του ἀξιώματος καί κεφάλαιο τοῦ ὄλου σωτηριώδους ἔργου Του στό πλαίσιο τοῦ καθολικοῦ χαρακτήρα τῆς σωτηρίας. Ταυτοχρόνως ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς ἀσύλληπτης ἀγάπης καί φιλανθρωπίας τοῦ Χριστοῦ καί ὁμολογία ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας καί κατάργησης τοῦ θανάτου¹. Τό φρόνημα αὐτό τῆς Ἐκκλησίας σχετικά μέ τήν Κάθοδο τοῦ Κυρίου στόν ᾽Αδην καί τήν καθολικότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας καταγράφεται μέ σαφήνεια καί στήν ὀρθόδοξη ὑμολογία καί εἰκονογραφία πού αἰσθητοποιοῦν μέ τό δικό τους ρεαλισμό τή νίκη τοῦ Χριστοῦ ἐπί τοῦ θανάτου.

Γι' αὐτή τή βασική παράμετρο τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Θεανθρώπου καί ἀντίθετα πρός τό διαχρονικό φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἰ. Καλβίνος, μία ἀπό τίς ἡγετικές καί κορυφαίες μορφές τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἔχει διατυπώσει μία ὅλως παράδοξη θεολογική ἄποψη καί ἐρμηνεία. Ἐνῶ ἀρχικά ὁ Ἰ. Καλβίνος ἀποδέχεται ὅτι ἡ Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στόν ᾽Αδην ἀποτελεῖ πανθομολογούμενο γεγονός μεταξύ τῶν χριστιανῶν καί θέση ὄλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων², ἰσχυρίζεται, παραλλήλως, κατά

τρόπο ἀνακριβῆ, ὅτι ἔγινε ὡς ἄρθρο πίστεως βαθμιαία ἀποδεκτό³. Ὁ ἴδιος, στή συνέχεια, διαφοροποιεῖται ριζικά ὡς πρός τήν κατανόηση τοῦ γεγονότος. Διατυπώνει μέ σαφήνεια τήν παράδοξη θέση ὅτι ὡς Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στόν ᾽Αδην πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι ὁ Χριστός ὑφίσταται φρικτά ψυχικά βάσανα, πού ἔχουν χαρακτήρα ποινῆς, ἀπό τή στιγμή τῆς ἀγωνίας στή Γεσθημανῆ μέχρι τήν σταύρωσή Του, καθώς στό σημεῖο αὐτό τά ψυχικά βάσανά Του φθάνουν στόν ὑψιστο βαθμό ἔντασης.

Στόν Σταυρό, συνεχίζει ὁ Ἰ. Καλβίνος, μέ τό «*Θεέ μου Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες;*» (Ματθ. 27, 46) ἀποτυπώνονται οἱ φρικτές ψυχικές ὀδύνες τῆς καταδικασμένης γιά τήν ἁμαρτία ἀνθρωπότητας⁴, στή θέση τῆς ὁποίας, ἀντιπροσωπευτικά αὐτές τίς ὑφίσταται ὁ Χριστός⁵.

Αὐτά τά ψυχικά βάσανα, ἀναφέρει ὁ Ἰ. Καλβίνος, εἶναι ἀναγκαῖα νά τά ὑποστῆ ἡ ψυχή τοῦ Χριστοῦ, γιατί ἂν ἡ ψυχή τοῦ Χριστοῦ δέν συμμετεῖχε στήν ποινή, τότε ὁ Χριστός θά ἦταν σωτήρας μόνο τῶν σωμάτων⁶. Τά σωματικά πάθη τοῦ Κυρίου, πάντα στό πλαίσιο τῆς δικανικῆς κατανόησής τους, τά ὑφίσταται ὁ Χριστός, κατά τόν Καλβίνο, ὡς ἔκφραση τῆς θείας ὀργῆς καί τιμωρίας πάνω στό Σταυρό⁷, γιατί ἔτσι ἀναδει-

κνύεται ή βαρύτητα και ή άξία του λύ-
τρου πού προσφέρθηκε για τή σωτηρία
του ανθρώπου⁸. Η αίσθηση των ψυχικών
και σωματικών βασάνων πάνω στο
Σταυρό από τον Χριστό είναι απόρροια
της θείας όργης και της αποστροφής του
Θεού για τις ανθρώπινες άμαρτίες, πλην
όμως, ό Χριστός τά ύφίσταται ως
έκπρόσωπος του ανθρώπινου γένους
ικανοποιώντας έτσι τήν προσβληθείσα
δικαιοσύνη του Θεού⁹.

Αυτή ή παράδοξη θέση του Ί. Καλβί-
νου, λόγω της δεσπόζουσας θέσης του
προσώπου του στο χώρο της Διαμαρτύ-
ρησης, έτυχε ευρύτερης αποδοχής και
υιοθετήθηκε και από Συμβολικά Κείμε-
να καλβινικού χώρου. Χαρακτηριστικό
παράδειγμα είναι ή Κατήχηση της Χαϊ-
δελβέργης με τήν αυξημένη βαρύτητα
πού έχει αυτό τό κείμενο στο χώρο των
Μεταρρυθμισμένων Όμολογιών. Στίς
άπαντήσεις των έρωτήσεων 37 και 44
της Κατήχησης οί θέσεις του Καλβίνου
γι' αυτό τό ζήτημα υιοθετούνται στο
άκέραιο¹⁰.

Άξιολογώντας με συντομία τήν άποψη

του Ί. Καλβίνου σχετικά με τήν Κάθοδο
του Κυρίου στον Άδη πρέπει νά έπιση-
μάνουμε τά έξής: i) Πρόκειται για μία
άποψη πού ένσωματώνει τή δυτική δι-
κανική – ποινική έκδοχή και θεώρηση
του θείου Πάθους, ii) είναι απολύτως
άσυμβίβαστη με τήν έκκλησιαστική κα-
τανόηση του γεγονότος της σωτηρίας,
iii) είναι έλεγχόμενη, στο πλαίσιο της
έκκλησιαστικής Χριστολογίας για τον
τρόπο κατανόησης των ψυχικών όδυνών,
iv) είναι αντίθετη με τήν Άγία Γραφή
(Ψαλμ. 106, 16. Ήσ. 49, 9. Ματθ. 12,
40. Α΄ Πέτρ. 3, 19), v) αναδεικνύει τον
προτεσταντικό ύποκειμενισμό και τήν
άτομική έπάρκεια ως έρμηνευτική αρχή
έναντι της Άγίας Γραφής, vi) βρίσκεται
σε αντίθεση με τήν λουθηρανική θέση,
όπως αυτή καταγράφεται στον «Τύπο
της Συμφωνίας» (Formula Concordiae),
όπως φυσικά και με την άποψη του
Λουθήρου¹¹, και vii) άρνεϊται ούσιαστι-
κά τό γεγονός της Καθόδου του Κυρίου
στον Άδη, καθώς τήν αντιλαμβάνεται
όχι ως άντικειμενικό γεγονός, αλλά με-
ταφορικά.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Ι. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Έκδοσις Άκριβής της Όρθοδόξου Πίστewος, Γ'*, 29, PG 94, 1101A.
2. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 8.
3. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 8.
4. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 11.
5. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 10.
6. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 12.
7. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 1-2.
8. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 5.
9. Βλ. Ι. ΚΑΛΒΙΝΟΥ, *Institutio Christianae Religionis II*, 16, 2, 10.
10. Βλ. E.F.K. MÜLLER (Hrsg), *Die Bekenntnisschriften der reformierte Kirche*, Leipzig 1903, σσ. 692, 694.
O. WEBER (Hrsg), *Der Heidelberger Katechismus*, Gütersloh 1990⁶, σσ. 28, 30.
11. Βλ. UNSER GLAUBE, *Die Bekenntnisschriften der evangelisch lutherischen Kirche*, Gütersloh 1986³, σσ.
827-828. H. G. PÖHLMANN - T. AUSTAD - FR. KRÜGER, *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften*,
Gütersloh 1996, σσ. 199-200.

Τό Ἀντίπασχα στήν Κωνσταντινούπολη

Σταύρου Γ. Γουλούλη,
Δρος βυζαντινῆς τέχνης

Η ΔΙΑΚΑΙΝΙΣΙΜΟΣ, ἡ ἑβδομάδα μετά τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα, ὡς γνωστόν λογίζεται ὡς μία ἐνότητα. Ἐδῶ ἰσχύει αὐτό πού λέει ὁ λαός «Κάθε μέρα Πασχαλιά». Κάθε μέρα ἀναστάσιμη λειτουργία. Μέχρι τήν ἐπόμενη Κυριακή τοῦ Θωμᾶ, τό Ἀντίπασχα ἢ «Καινή Κυριακή» ἢ Ἐγκαίνια, ὅπως λέγεται. Ἔτσι συμπληρώνεται ἕνας ὀκταήμερος κύκλος ἑορτῆς. Ἡ τελευταία ἡμέρα ἐνέχει τόν μυστικό συμβολισμό τῆς Ὁγδῆς Ἡμέρας, τῆς μεταϊστορικῆς κατάστασης τοῦ ἀνθρώπου. Διαφορά μέ τήν Πρώτη Ἡμέρα, τή Μία τῶν Σαββάτων, τήν Ἀνάσταση, κανονικά δέν ὑπάρχει. Ὅμως ὁ ρόλος τῆς Ὁγδῆς εἶναι νά συμβολίσει τό Ἐπέκεινα, ἀφοῦ ἡ ὀγδῆ ἡμέρα, ἡ πρώτη μετά τήν ὀριστική ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, λογίζεται ὡς τό ἅπαν τῆς αἰωνιότητος.

Στήν Κωνσταντινούπολη, τουλάχιστον τόν 9^ο-10^ο αἰῶνα, μέ βάση τό περί Βασιλείου Τάξεως ἔργο τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἡ Αὐλή πήγαινε στόν Ἅγιο Μώκιο στό Ἀντίπασχα, προεικονίζοντας τή Βασιλεία Θεοῦ, τήν Καινή Ἱερουσαλήμ¹. Ὁ ἱερέας Μώκιος πού μαρτύρησε στό Βυζάντιο στόν μεγάλο διωγμό, ἀρχές 4^{οῦ} αἰῶνα, ἐόρταζε στίς 11 Μαΐου, ἡμερομηνία πού ἔγιναν τά ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330). Γιατί ὑπῆρχε αὐτή ἡ προτίμηση, δέν δόθηκε ἐρμηνεία, ἐξ

ἧτων γνωρίζω. Οὔτε εἶναι γνωστό ἀπό πότε ἐφαρμοζόταν αὐτό τό τυπικό. Ἄλλωστε ὁ Ἅγιος Μώκιος ἀναφέρεται μέν ὡς κωνσταντινιοῦ ἴδρυμα, ἀλλά στίς πηγές ἐντοπίζεται στήν ἐποχή τοῦ Θεοδοσίου Α΄, ἐνῶ γνώρισε διάφορες ἀνακαινίσεις μέχρι καί τόν 9^ο αἰῶνα.

Ὡστόσο, ἀφ' ἐνός ὁ ὀρισμός τοῦ Ἀντίπασχα ὡς Ἐγκαίνια, δηλαδή τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἐτέρου τό γεγονός ὅτι ὁ μάρτυρας Μώκιος εἶναι ὁ ἅγιος τῆς ἡμέρας τῶν ἐγκαινίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἕνας τοπικός ἅγιος, ὑποδηλώνουν ὅτι τό μήνυμα τῆς ἡμέρας προσάπτεται στήν πόλη, στήν ἰδεατή πλευρά της. Πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἡ ἑορτή τῶν ἐγκαινίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως στίς 11 Μαΐου, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀπέβαλε τόν ἀρχικό χαρακτήρα της ὡς ρωμαϊκῆς γιορτῆς, ἡ ὁποία τελέσθηκε σέ συνάρτηση μέ τή ταφική γιορτή Λεμούρια, καί ἔγινε χριστιανική.

Στά ἀναγνώσματα τῆς ἑορτῆς τῆς 11^{ης} Μαΐου ἀποκτᾶ τόν χαρακτήρα τῆς ἀποκαλυπτικῆς Καίνης Ἱερουσαλήμ, ὅπως περιγράφεται στήν Ἀποκάλυψη (κεφ. 21-22).

Δέν μπορεῖ νά προσδιορισθεῖ πόσο παλαιό εἶναι τό σύνολο τῶν ἀναγνωσμάτων. Πάντως ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας στόν Πανηγυρικό λόγο του γιά τά ἐγκαίνια τῆς Ἐπισκοπῆς τῆς Τύρου πού

έγινε τό 315 (Έκκλησιαστική Ίστορία, 10.4, βλ. PG, 20, 848 κ.έ.) αναφέρει παρόμοια έγκαινιαστικά στοιχεία, όπως τόν γάμο Χριστού - Έκκλησίας (κεφ. 47-48, 56), τήν οίκοδομή του τείχους (61-62), μέ σκοπό νά συγκρίνει τόν συγκεκριμένο ναό μέ τήν αποκαλυπτική Καινή Ίερουσαλήμ (69-70).

Η Κωνσταντινούπολη αναμφίβολα μέσα από τά αναγνώσματα τής έορτής προβάλλει ως άλλη Καινή Ίερουσαλήμ.

Δέν αποκλείεται ήδη από τήν έποχή του Κωνσταντίνου ή νέα πόλη νά οργανώθηκε πολεοδομικώς μέ σκοπό τό κλασικό ρωμαϊκό σύστημα (πού έφάρμοσε ό ίδιος ό ιδρυτής) τής κατακόρυφης κεντρικής όδοϋ μέ προσανατολισμό τόν Βορρά (B-N, cardo) και τής εγκάρσιας (A-Δ, decumanus), πλασιουμένων στά άκρα μέ χριστιανικά Μαρτύρια, νά εκφράζει τήν ίδια ιδέα τής Καινής Ίερουσαλήμ. Τό ίδιο ακριβώς έκανε ό Κωνσταντίνος στή Ρώμη, όπου τά άκρα των αντίστοιχων όδων έλαβαν τή μορφή του λυτρωτικού σταυροϋ πού είναι συνδεδεμένο στοιχείο μέ τήν Καινή Ίερουσαλήμ, τέσσερις νέες χριστιανικές βασιλικές [ΊΑνατ.: Λατερανοϋ. Δυτ.: Βατικανοϋ. Νοτ.: Πέτρου. Βορ.: Πουδεντιανής ή άργότερα S. Maria Maggiore]². Αφοϋ ό Κωνσταντίνος ιδρύει όμως μία νέα Ρώμη, γιατί νά μή μιμηθεί έδω τό νέο πολεοδομικό πρόγραμμα τής παλαιάς Ρώμης;

Όστόσο ή σχετική έρευνα είναι ακόμη υπό εξέλιξη, και όπωσδήποτε ή πολεο-

δομική οργάνωση είναι ένα άλλο κεφάλαιο, παράλληλο πρós τή θεολογική σκέψη, αλλά όχι ταυτόσημο. Πάντως ή Κωνσταντινούπολη του 330, σέ έποχή πού οι Χριστιανοί ήσαν ακόμη μειοψηφία, πάνω από όλα είναι ρωμαϊκή πόλη, όχι αποκλειστικά χριστιανική ακόμη. Ό Κωνσταντίνος, ό όποιος έκτισε ένα καθολικό χριστιανικό ναό, αφιερωμένο στην παγκόσμια Ειρήνη, έκανε μάλιστα αυτό πού θά έκανε κάθε πολιτισμένος άνθρωπος. Έκτός του ότι μετέφερε τεράστιο πλήθος αγαλμάτων και έργων τέχνης κοσμώντας όδούς και κτίρια, συντήρησε τούς υπάρχοντες παγανιστικούς ναούς του Βυζαντίου, πρωτίστως τόν ναό τής Μικρασιάτισσας Μεγάλης Μητέρας, και πρόβαλε μία μορφή τής συμβολικής Τύχης τής πόλεως, πού ήταν και Τύχη του, αφοϋ ή πόλη ήταν δική του-, στή θέση τής αυτοκρατορικής λατρείας ή Τύχης του αυτοκράτορα, στην όποία κάποτε οι Χριστιανοί καλοϋνταν νά θυσιάσουν. Πολύ άργότερα, από τήν έποχή τής θεοδοσιανής δυναστείας και έξης, ή πόλη ως αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό σύνολο θά επικαλυφθεί υπό χριστιανικό μανδϋά, κάτι πού θά ολοκληρωθεί στην έποχή του Ίουστινιανου, όταν δεκάδες χριστιανικοί ναοί θά άπλωθούν παντού στό έδαφος τής.

Η παρουσία τής Αϋλής στον Άγιο Μώκιο είναι μέρος τής όλης διαδικασίας χριστιανικής ιεροποίησης τής πρωτεύουσας τής Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, De Ceremoniis, έκδ. Βόννης, I, 17, σ. 98 κ.έ., II, 52, σ. 774. Γ.Ν ΦΙΛΙΑΣ, Ί έννοια τής Όγδόης Ίμέρας στή λατρεία τής Όρθόδοξης Έκκλησίας, Έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001, 230-243.
2. Για τήν πρόταση βλ. Α. -Φ. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, Τελετουργίες καθάγιάσης του ελληνικού παραδοσιακού οικισμού, Έθνολογία, 6-7 (1998-1999), 61-92, 83-84.

Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος
18.5.2014

Ἄρχιμ. Νικάνορος Καραγιάννη,
Ἱεροκλήρυκος Ἱ.Μ. Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ

«Πνεῦμα ὁ Θεός καί τούς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».

ΕΙΝΑΙ πανθομολογούμενο ὅτι ὁ διάλογος τοῦ Χριστοῦ μέ τήν Σαμαρείτιδα εἶναι ἓνας ἀπό τούς πιό βαρυσήμαντους πού διαβάζουμε στό εὐαγγέλιο. Ἐδῶ ἐπικεντρώνεται τό βάθος καί ἡ οὐσία τῆς χριστιανικῆς λατρείας.

Ὁ Χριστός πηγαίνει ἀπό τήν Ἰουδαία στή Γαλιλαία. Ἀλλά «ἔδει δέ αὐτόν διέρχεσθαι διά τῆς Σαμαρείας» (Ἰωάν. δ', 4), ἔπρεπε ὅμως νά περάσει ἀπό τήν Σαμάρεια, μᾶς λέει τό εὐαγγέλιο. Καί αὐτό, ὄχι γιατί ἦταν ὁ μόνος δρόμος πού μποροῦσε νά χρησιμοποιήσει. Θά μπορούσε νά πάει καί ἀπό τήν ἄλλη ὄχθη τοῦ Ἰορδάνη. Ὅμως ἔπρεπε ὅπως δὴποτε ὁ Χριστός νά περάσει ἀπό τήν Συχάρ, γιά νά συναντήσῃ τήν Σαμαρείτιδα. Αὐτό τό «ἔδει», δηλαδή αὐτό τό «ἔπρεπε» τῆς ἀνεξιχνίαστης βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ἔστω καί ἂν σ' ἐμᾶς φαίνεται τυχαῖο, ἀπροσδόκητο καί ἀπρόοπτο, στίς ποικίλες περιστάσεις καί τά γεγονότα τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς εἶναι ἡ «μυστική» μέθοδος πού ὁ Θεός ἀκολουθεῖ, γιά νά μᾶς συναντᾷ. Ἐδῶ ἴσως ψηλαφοῦμε αὐτά τά «δεῖ γάρ», «ἔδει δέ» πού μᾶς σατίζουν καί μᾶς κάνουν νά σκεφθοῦμε τό παρελθόν καί τό παρόν τῆς προσω-

πικῆς μας ἱστορίας. Τότε πολλά γεγονότα πού τά εἶχαμε θεωρήσει τυχαῖα, ὀφειλόμενα σέ συμπτώσεις, θά ἐξηγηθοῦν καί θά πάρουν τήν θέση τους στό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά ἐμᾶς. Ἀναμφίβολα, ὁ Θεός μᾶς ἀφήνει ἐλεύθερους νά κάνουμε τίς ἐπιλογές μας, ἀλλά εἶναι ἐξ ἴσου βέβαιο ὅτι Ἐκεῖνος ἔχει γιά κάθε τί μία σκέψη, μία θέληση, στίς ὁποῖες ἀνταποκρίνονται ὀρισμένα συγκεκριμένα γεγονότα. Μόνο λοιπόν ἂν ἀφεθοῦμε στό μυστήριο τῆς ἀνεξιχνίαστης βουλῆς Του, μποροῦμε νά ἀποδεχθοῦμε μιά ζωή, ὅπου μέσα ἀπό τά πολυάριθμα «ἔπρεπε», τά ὁποῖα οὔτε ἐπιθυμήσαμε, οὔτε προβλέψαμε, ὁ Θεός ἔχει στήσῃ τό ὑφάδι τοῦ προορισμοῦ μας μέχρι καί τίς παρამικρές του λεπτομέρειες.

Ὁ Χριστός ἤθελε νά συναντήσῃ τήν Σαμαρείτιδα «πλησίον τοῦ χωρίου, ὃ ἔδωκεν Ἰακώβ Ἰωσήφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ» (Ἰωάν. δ' 5), κοντά στό χωράφι πού εἶχε δώσει ὁ Ἰακώβ στόν γιό του Ἰωσήφ. Οἱ Σαμαρεῖτες, μέσα στίς αἰρετικές θρησκευτικές τους προτιμήσεις, ἦσαν προσκολλημένοι στίς δύο αὐτές βιβλικές μορφές, τόν Ἰακώβ καί τόν Ἰωσήφ. Ἰουδαῖοι καί οἱ Σαμαρεῖτες βρίσκονταν σέ μιά διαρκῆ διαμάχη καί ἀντιπάθεια λόγω τῶν θρησκευτικῶν τους διαφορῶν. Αὐτό δέν ἐμπόδισε τόν Χριστό, κουρα-

σμένο από την όδοιπορία, νά καθήσει στό πηγάδι του Ίακώβ και νά περιμένει, γιά νά συναντήσει την Σαμαρείτιδα. Αυτό σημαίνει, ότι πράγματι ο Θεός μᾶς ἀναζητᾶ, ἔρχεται πάντοτε και μᾶς περιμένει στόν δικό μας χῶρο, στίς συνθήκες τῆς δικῆς μας ζωῆς, στίς ἀσχολίες και τά ἐνδιαφέροντά μας, στά γεγονότα, στίς ἐμπειρίες και τά βιώματα τῆς καθημερινότητάς μας.

Ἄραγε, πού βρίσκεται ὁ Θεός και πού πρέπει νά Τόν προσκυνούμε; Αυτό, οὐσιαστικά, εἶναι τό ἐρώτημα πού θέτει ἡ Σαμαρείτιδα στόν Χριστό. Μιά γυναίκα πού μέσα στήν ἀπλότητά της και τήν ἠθική της ἀταξία ἐκφράζει τήν διαχρονική πανανθρώπινη ἀναζήτηση τοῦ Θεοῦ. Σ' αὐτήν τήν ἀναζήτηση ἡ ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐπαναστατική. Ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα και τό «πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ» (Ἰωάν. 3, 8). Ὁ Θεός βρίσκεται παντοῦ, μέσα μας και γύρω μας. Ὁ κόσμος πού ζοῦμε εἶναι διάχυτος ἀπό τίς ἐνέργειές Του και ἡ πραγματικότητά μας διαποτισμένη ἀπό τήν παρουσία Του. Τό μυστήριό Του εἶναι μία ἀλήθεια πού μᾶς ἀπελευθερώνει ἀπό τόν νόμο και τίς σκιές, τά σύμβολα και τίς τυπικές διατάξεις. Κάθε φορά πού ὁ ἄνθρωπος ἀνταποκρίνεται στήν ἀπαίτηση τοῦ Χριστοῦ νά λατρεύει τόν Θεό «ἐν πνεύματι και ἀληθείᾳ», γκρεμίζει μέσα του ὅλα τά εἶδωλα τῆς θρησκείας και κάθε ιδεολογίας πού δημιουργεῖ μέσα στήν ἱστορία, ἀλλά και στήν καθημερινή του ζωή. Συνειδητοποιεῖ ὅτι ἡ χριστιανική πίστη και λατρεία εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ και ὄχι μία ἀκόμη «ἀνακάλυψη» τοῦ ἀνθρώ-

που. Αυτό σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι μία θρησκεία δίπλα στίς ἄλλες, ἔστω και ἡ καλύτερη. Γιατί ὅπου θρησκεία, κάθε εἰκασία, δοξασία και πεποίθηση τοῦ ἀνθρώπου γιά τόν Θεό. Καθετί πού δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος μέσα του γιά τόν Θεό. Γιά ἕναν θεό πού σκέφτεται, φαντάζεται και ἐπινοεῖ μέσα στίς φοβίες και τίς ἀνασφάλειές του. Ὅπου ὁμως Ἐκκλησία, ἡ φανέρωση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐκδήλωση τῆς θυσιαστικῆς και λυτρωτικῆς Του ἀγάπης γιά τόν ἄνθρωπο και ἡ ἐμπειρία τῆς παρουσίας τῆς δύναμης και τῆς σώζουσας χάριτός Του. Ἡ ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ και ἡ καθημερινή πράξη μαρτυρεῖ πάντοτε τήν ἀνθρώπινη ἀδυναμία. Τήν ἀποτυχία νά λατρεύουμε τόν Θεό «ἐν πνεύματι και ἀληθείᾳ».

Στόν διαρκῆ ἀγῶνα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς συχνά παραμορφώνουμε και ἀλλοιώνουμε τό ἀληθινό νόημα τῆς χριστιανικῆς πίστες και λατρείας. Ἐγκλωβισμένοι, περιορίζουμε και ἐξαντλοῦμε τήν θρησκευτικότητά μας σέ ἐξωτερικούς τύπους και κανόνες. Ὑποτασσομαστε τυφλά στό «γράμμα» διατάξεων και νόμων. Ἀδιαφοροῦμε και προδίδουμε τό «πνεῦμα» ὅλων αὐτῶν πού ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσε, γιά νά μᾶς βοηθοῦν και ὄχι νά μᾶς αἰχμαλωτίζουν. Ἡ πληθώρα τῶν τυπικῶν διατάξεων και κανόνων μέ τούς ὁποίους εἶναι δομημένη ἡ χριστιανική μας ζωή ἀπαιτοῦν διάκριση, σύνεση και φωτισμό, γιά νά μήν ἐκφυλίζονται σέ τυπολατρεία, ἀλλά νά ἀποτελοῦν ἀλήθεια πού γεμίζει και σώζει τά πάντα. Ἄμην.

Γεμᾶτος ὁ κόσμος Λάζαρους, κι ἐμεῖς...

Ἄρχιμ. Χερουβείμ Βελέτζα,
Ἱεροκήρυκος τῆς Ἱ. Μ. Κερκύρας

ΣΕ ΜΙΑ ἀπό τίς παραβολές τοῦ Χριστοῦ, ὁ πλούσιος ζητᾷ ἀπό τόν Ἀβραάμ νά στείλει πίσω στή γῆ τόν φτωχό Λάζαρο, ὥστε οἱ ἀδερφοί του (πλούσιου) νά πιστέψουν. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀβραάμ εἶναι πῶς τούς ἀρκεῖ ὁ Νόμος καί οἱ Προφῆτες γιά νά πιστέψουν στό Θεό καί πῶς ἀκόμα κι ἂν ἀναστηθεῖ ὁ Λάζαρος δέν πρόκειται κάτι νά ἀλλάξει. Ἐκεῖ τελειώνει ἡ παραβολή. Ἀπότομα. Δέν ξέρουμε τί ἔγινε μετά.

Ἀργότερα βέβαια ὁ Χριστός ἀνέστησε τό φίλο Του Λάζαρο, καί ἔγινε ἀφορμή νά πιστέψουν πολλοί. Τυχαῖα ὁ φτωχός τῆς παραβολῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος πού ἀναφέρεται μέ τό ὄνομά του, ἔχει τό ἴδιο ὄνομα μέ τό φίλο τοῦ Χριστοῦ; Ἴσως πάλι νά πρόκειται γιά λέξη ἢ ἔκφραση ἐβραϊκή, καί ὄχι γιά τό πραγματικό ὄνομα, μιᾶς πού τό ὄνομα Λάζαρος βγαίνει ἀπό τό ἐβραϊκό Ἐλ ἄζάρ, πού σημαίνει «ὁ Θεός βοήθησε».

Ὅπως καί νά ἔχει τό θέμα, ὄντως ὁ Θεός βοήθησε. Καί τόν Λάζαρο ἀνέστησε, καί τόν σαρκωθέντα μονογενή Υἱό Του καί μαζί μέ Αὐτόν ἅπαν τό ἀνθρώπινο γένος, ὅπως λένε οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Πράγματι, σέ μιᾶ ἀλλή παραβολή ὁ πατέρας λέει γιά τόν γιό πού ἐπέστρεψε ὅτι «νεκρός ἦν καί ἀνέστη». Ἡ παραβολή αὐτή ἔπρεπε νά λέγεται «Παραβολή τοῦ Ἀναστάντος Υἱοῦ» καί ὄχι τοῦ «Ἀσώτου», καί τότε ὅλος ὁ κόσμος θά τήν ἀγαποῦσε. Γιατί, ἅμα ὁ «ἄσωτος»

εἶναι ὄντως Ἀναστάς γιά τόν Πατέρα, κυκλοφοροῦμε ἀπό τότε ἀνάμεσα σέ ἄπειρους Λάζαρους. Ἄλλοι ἀπό αὐτούς εἶναι πλούσιοι, οἱ Ἅγιοι καί οἱ Πατέρες καί Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Καί ἄλλοι εἶναι φτωχοί καί, φεῦ! πολλές φορές τούς περιφρονοῦμε.

Ποῖός δύναται νά γνωρίζει τό μέτρο τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ; «καί τόν ὕστερον ἔλεεῖ καί τόν πρῶτον θεραπεύει· κακεῖνω δίδωσι καί τούτῳ χαρίζεται· καί τά ἔργα δέχεται καί τήν γνώμην ἀσπάζεται· καί τήν πράξιν τιμᾷ καί τήν πρόθεσιν ἐπαινεῖ», καί τήν ἄσκησιν ξεπληρώνει καί τό «Μνήσθητι» ἔλεεῖ, καί ἐφευρίσκει γιά τόν καθένα μύριους τρόπους, δικούς του, γιά νά τόν ἐλκύσει κοντά Του.

Ὁ Θεός ἔχει γεμίσει τόν κόσμο Λάζαρους, καί τούς κρῦβει ἀπό τά μάτια μας, γιατί τούς ἀγαπᾷ πολύ καί γιατί ἐμεῖς ἴσως δέν εἴμαστε ἔτοιμοι νά τούς δοῦμε. Ἄν πάλι κατατάσσουμε τούς ἑαυτούς μας στά γνήσια παιδιά Του, πῶς νά δικαιολογήσουμε τά τόσα ἐλαττώματά μας;

Ἡ ἔστω, ἂν ὁ Θεός θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καί ἐπινοεῖ διάφορους τρόπους πρὸς τόν σκοπὸ αὐτό, καί δέχεται καί τόν μείζονα ἐν γεννητοῖς γεννητόν καί τόν ληστή ἐξ ἴσου, πῶς μπορῶ νά κρίνω (ἂν καί δέν μοῦ ἐπιτρέπεται) μέ ἀσφαλῆ κριτήρια τόν ἀδελφό μου; πῶς νά ἀξιολογήσω; μέ τήν κατ' ὄψιν κρίσιν; Ἐλέησόν με, Κύριε, οὐ γάρ οἶδα τί ποιῶ...

Ἡ συμβολή τῆς Ἐκκλησίας στήν πνευματική ἀφύπνιση τῶν Βορείων Σποράδων τόν 18^ο αἰ.

Πρωτ. Κωνσταντίνου Καλλιανού,
Ἐφημ. Ἰ. Ν. Ἁγίου Παντελεήμονος Σκοπέλου, Ἰ. Μ. Χαλκίδος

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΟΣ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου Ἀστόν Διδάσκαλο τοῦ Γένους Γρηγόριο Κωνσταντᾶ, σημείωνε μεταξύ τῶν ἄλλων καί τά ἐξῆς: «Ἡ εὐγνωμοσύνη ἀπαιτεῖ νά μνημονεύσωμεν τῶν ἀρχαιοτέρων Διδασκάλων τοῦ γένους ἡμῶν καί ὠφέλιμον εἶναι νά προτιθῆται ἡ ἀρετή ἐκείνων καί ὁ πρὸς φωτισμόν τῶν ὁμογενῶν των ζήλος...»¹. Καί πράγματι ἔτσι πρέπει νά γίνεται. Νά μνημονεύουμε «τῶν ἡγουμένων ἡμῶν» (Ἐβρ. 13, 7), ἀφοῦ μέσα σ' αὐτούς συμπεριλαμβάνονται καί οἱ Διδάσκαλοί μας.

Ὡστόσο, αὐτό πού ὀφείλουμε νά θυμίσουμε εἶναι καί τό ποιός ὑπῆρξε ὁ κινήτηριος μοχλός, ἔτσι ὥστε νά ὑπάρχει πνευματική κίνηση σέ χρόνους καί καιρούς σκοτεινούς, ὅπως ἦταν οἱ χρόνοι τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στό Νέο Ἑλληνισμό. Κι ἡ Ἱστορία ἀπέδειξε περιτράνωσ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἡ τροφός τοῦ Γένους κατά τούς χρόνους ἐκείνους. Ὅπως καί στήν περίπτωση τῶν νησιῶν τῶν Β. Σποράδων, ἰδιαίτερα δέ στή νῆσο Σκόπελο, τήν ἔδρα τῆς Ἐπισκοπῆς καί τοῦ μεγαλύτερου νησιοῦ τοῦ ὡς ἄνω συμπλέγματος. Γιατί ὡς τό 1724 πού ἱδρύεται στή Χώρα τῆς Σκοπέλου ἡ Σχολή Ἑλληνικῶν Γραμμάτων τήν ὁποία καί ἐπωνόμασαν σέ Ἀκαδημία, καμμία πνευματική κίνηση δέν διαφαίνεται στά νησιά αὐτά, ἐκτός τῶν στοιχειδῶν γραμμάτων πού δίδασκαν στά παιδιὰ οἱ ἰε-

ρεῖς καί οἱ περίπου ἐγγράμματοι μοναχοί. Καί πιστοποιεῖται αὐτό ἀπό τά λεγόμενα δοκίμια τοῦ κονδυλίου τά ὁποία μέχρι σήμερα σώζονται σέ παράφυλλα ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων (Μηναίων, Παρακλητικῆς κ.λ.π.).

Τό 1724 λοιπόν μέ τή συνδρομή τοῦ λογίου Ἱεράρχου πρ. Ναυπάκτου καί Ἄρτης Νεοφύτου Μαυρομάτη, ἀπό τήν Ἀντίπαρο, ἱδρύεται Σχολή στή Χώρα τῆς Σκοπέλου μέ δασκάλους τόν ὄσιο Ἱερόθεο τόν Ἰβηρίτη καί τόν παπα-Μελέτιο Ἰβηρίτη ἐπίσης. Γιά τήν ἱδρυση τῆς Σχολῆς ζωηρό ἐνδιαφέρον ἔδειξαν τόσο ὁ τότε Ἐπίσκοπος Σκιαθίου καί Σκοπέλου Κλήμης, «ἐπινεύσει τοῦ Κλήμεντος ἐπισκόπου Σκιαθίου καί Σκοπέλου», θά γράφει ὁ πολὺς Γεδεών², ὅσο καί ὁ πολὺς ΧατζηΣτεφανῆς Δαπόντε, πατέρας τοῦ μεγάλου λογίου τοῦ 18^{ου} αἰ. Καισαρίου Δαπόντε³.

Ὁ Χατζη-Στεφανῆς ἐκτός τοῦ τίτλου τοῦ προύχοντος καί τοῦ Κόνσολου τῆς Ἀγγλίας πού ἔφερε, ὑπῆρξε κτίτωρ τῆς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στή Σκόπελο, τήν ὁποία καί ἀνακαίνισε, διότι σώθηκε ἀπό θαῦμα τῆς Παναγίας⁴. Τό 1724 λοιπόν, θά ἔλθει στή Σκόπελο, ὅπου καί θά διδάξει ὁ ὄσιος Ἱερόθεος ὁ Ἰβηρίτης⁵ μαζί μέ τόν ἱεροδιάκονο Μελέτιο Ἰβηρίτη, ἐπίσης διδάσκαλο.

Ἡ Σχολή στήν ὁποία ἔμελλε νά διδάξουν οἱ προαναφερόμενοι ἦταν «τῶν

ἐγκυκλίων καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων»⁶ καὶ ἡ ἀκτινοβολία της ὑπῆρξε τέτοια, ὥστε νὰ ἐπονομασθεῖ Ἀκαδημία. Ἡ προσωνομία Ἀκαδημία πού ἔδωσε στή Σχολή ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Σίλβεστρος, στήν ἀπό 3 Μαΐου 1725 ἐπιστολή του πρὸς τὸν πρῶν Ἄρτη⁷, μπορεῖ μὲν νὰ φαίνεται ὑπερβολική, ὡστόσο δείχνει τὸ σημαντικό τῆς ιδρύσεώς της, πού ὠφέλησε ὄχι μόνο τῆ Σκόπελο, ἀλλὰ καὶ τὴν γύρω περιοχὴ⁸. Σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν πρ. Ἄρτη⁹ ὁ Ἱερόθεος τὸ 1731 γράφει μεταξύ τῶν ἄλλων: «... Ἔρχονται καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους καὶ ἱερωμένοι καὶ ἐπιδίδει ἡ σχολὴ καὶ αὐξάνει»⁹. Ἔτσι, ἡ προσωνομία Ἀκαδημία μπορεῖ μὲν νὰ φαίνεται ὑπερβολική, ὡστόσο δείχνει τὸ σημαντικό τῆς ιδρύσεώς της, πού ὠφέλησε ὄχι

μόνο τῆ Σκόπελο, ἀλλὰ καὶ τὴν γύρω περιοχὴ. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς συμπεριλαμβάνεται καὶ ὁ πολὺς Κωνσταντῖνος Δαπόντες, ὁ μετέπειτα γνωστός μας μοναχὸς Καισάριος¹⁰.

Τὸ 1736 πού ἀναχωρεῖ ὁ ὄσιος Ἱερόθεος γιὰ τὴν ἐρημόνησο Γιοῦρα¹¹, γιὰ ἄσκηση καὶ προσευχή, ἡ Σχολὴ συνεχίζει τὸ ἔργο της μὲ τὸν Μελέτιο ὡς διδάσκαλο. Εἶναι δὲ ἡ πρώτη, ἀπ' ὅσα γνωρίζουμε, προσπάθεια πού ἔγινε τὰ χρόνια ἐκεῖνα στὰ νησιά τῶν Βορείων Σποράδων γιὰ τὴν Παιδεία τῶν ὑποδούλων. Τὸ σημαντικότερο δὲ ὄλων εἶναι, πῶς ἡ Παιδεία τῶν Βορείων Σποράδων στεφάνεται ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ τὴν προστασία ἑνὸς Ἁγίου, ὁ ὁποῖος, παράλληλα μὲ τὸ διδακτικὸ του ἔργο, ἐπιτελοῦσε καὶ τὸ ἔργο τῆς ἐπιμελείας τῶν ψυχῶν¹².

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τὸ παράθεμα βλ. εἰς Τρ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως χρόνους, Ἐν Ρόδῳ 1916, σελ. 3. 2. ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΩΡΓΙΩΝ, Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν III' καὶ IV' αἰῶνα. Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1976, σελ. 5. 3. π. ΚΩΝ. Ν. ΚΑΛΛΙΑΝΟΣ, Ἀνεκδότες ἐπιστολῆς τοῦ Ἱεροθέου τοῦ Ἰβηρίτου στὸν Μητροπολίτη πρ. Ἄρτη⁹ Νεόφυτο Μαυρομάτη, περ. Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον, τ. 57 (2010), σελ. 159-170. 4. Περί τοῦ θαύματος αὐτοῦ κ.λ.π. βλ. π. ΚΩΝ. Ν. ΚΑΛΛΙΑΝΟΣ, Ἐνα θαῦμα τῆς Παναγίας στή Σκόπελο ἢ, πῶς κτίστηκε ἡ Μονὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, περ. ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ 1993, σελ. 245-247 [Ἀνάτυπο: Ἀθήνα 1994]. 5. Γιὰ τὸν ὄσιο Ἱερόθεο βλ. ἐπίσης π. ΚΩΝ. Ν. ΚΑΛΛΙΑΝΟΣ, Βίος καὶ πολιτεία Ἱεροθέου τοῦ Ἰβηρίτου, περ. Μνημοσύνη, τ. 14 (1998-2000), σελ. 323-364. Καὶ ΣΥΜΕΩΝ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Ἡ αὐτόγραφη νεομαρτυρολογικὴ συλλογὴ τοῦ μοναχοῦ Καισαρίου Δαπόντε (1713-1784), Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 289-299. 6. Σύμφωνα μὲ ἀχρονολόγητο Πατριαρχικὸ Γράμμα, πού σώζεται στὸν Κώδικα Κριτίου καὶ φέρει τὸν τίτλο, «Συστατικὸν φροντιστηρίου εἰς Σκόπελον κατασταθέντος παρὰ τοῦ Ἄρτη⁹ Νεοφύτου» καὶ ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΚΕΙΜ ΦΟΡΟΠΟΛΟΣ, Ἐγγραφα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, τ. 20, (1900), σελ. 202-204. Τὸ Πατριαρχικὸ Γράμμα βλ. ἐπίσης εἰς, ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΑΝΤΟΣ, Μακαρίου Καλογερά⁹ Νεόφυτον τὸν πρῶν Ναυπάκτου καὶ Ἄρτη⁹ ἐπιστολῆ, Ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 26-

31. 7. «Ἐμάθομεν, γράφει ὁ Σίλβεστρος, πῶς ἐσύστησε καὶ τὴν Ἀκαδημίαν εἰς τὴν Σκόπελον καὶ ὄχι μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ ὄσοι ἄλλοι τὸ ἤκουσαν ἔδωσαν δόξαν τῷ Θεῷ ὅπου εὐρίσκονται καὶ εἰς τοὺς καιροὺς μας τοιοῦτοι ζηλωταὶ καὶ ἔργον θεάρεστον ὑπερασπισταὶ καὶ συμπράκτορες, ἐπειδὴ καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν τῆδε Θεῷ τε καὶ ἀνθρώποις ἐπιανετώτερον, ὡς ἡ ὁδὸς τῆς σπουδῆς καὶ ἡ ταύτης ἀντέκτησις». Πρ. Λεοντοπόλεως, ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ἱερόθεος ὁ Πελοποννήσιος ὁ Ἰβηρίτης καὶ Μεθόδιος ὁ Ἀθηρακίτης, περ. Ρομανὸς ὁ Μελωδός, τ. 1 (1933), σελ. 290, σημ. 37. 8. Σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν πρ. Ἄρτη⁹ ὁ Ἱερόθεος τὸ 1731 γράφει μεταξύ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «ὄτι ἔρχονται καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους καὶ ἱερωμένοι καὶ ἐπιδίδει ἡ σχολὴ καὶ αὐξάνει». Πρ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ, Ἱερόθεος Ἰβηρίτης, ὅπ. παρ., σελ. 293 καὶ Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ἱερόθεος Ἰβηρίτης ὁ Πελοποννήσιος, Ε.Ε.Β. Σπ. 33 (1963), σελ. 111. 9. Πρ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ, ὅπ. παρ., σελ. 293, Τ. ΑΘ. Γριτσόπουλος, ὅπ. παρ., σελ. 111. 10. Γιὰ τὸν Καισάριο βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Ἡ αὐτόγραφη νεομαρτυρολογικὴ συλλογὴ, ὅπ. παρ., σελ. 351-368. 11. π. ΚΩΝ. Ν. ΚΑΛΛΙΑΝΟΣ, Τὰ Ἀθωνικὰ Μετόχια τῶν Βορείων Σποράδων καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν Ὀρθόδοξη πνευματικὴ διαμόρφωση τῶν νησιωτῶν, περ. Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον, τ. 62 (2012), σελ. 342-43. 12. Περισσότερα βλ. π. ΚΩΝ. Ν. ΚΑΛΛΙΑΝΟΣ, Σχέσεις Σκοπέλου καὶ Ἁγίου Ὁρους, Ἀθήνα 1996, (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περ. ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ), σελ. 13-15.

Ἐρωταποκρίσεις ἐπί τοῦ ἰσχύοντος τυπικοῦ II

Διονυσίου Ἀνατολικιώτου,
Δρος μουσικολόγου-τυπικολόγου, ἐπιμελητοῦ τῶν Διπτύχων

ΥΠΕΝΘΥΜΙΖΕΤΑΙ ὅτι οἱ ἀπαντήσεις προέρονται σχεδόν αὐτολεξεί ἀπό τό Τυπικόν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (Τ.Μ.Ε.) ἢ Τυπικόν Βιολάκη, γλωσσικά ἀπλουστευμένες. Ἐντός παρενθέσεως σημειοῦται ἡ σελίς (συχνά καί ἡ παράγραφος) τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπανεκδόσεώς του.

7. ΕΡ. Σέ Κυριακή πότε παραλείπονται γενικῶς τά ἀναστάσιμα τῆς Παρακλητικῆς (γιά τόν ἑσπερινό καί τόν ὄρθρο);
ΑΠ. «Καταλιμπάνονται (παραλείπονται) ἅπαντα τά ἀναστάσιμα στίς ἑορτές: Χριστοῦ Γεννήσεως, Θεοφανείων, Βαΐων, Θωμᾶ, Πεντηκοστῆς, Μεταμορφώσεως, Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ, τήν Κυριακή πρό τῶν Χριστουγέννων, ὅταν συμπίπτῃ στίς 24 Δεκεμβρίου, ὅποτε ψάλλεται στόν ὄρθρο μετά τό Θεός Κύριος τό ἀπολυτίκιον τοῦ τυχόντος ἤχου (ψαλλόμενο καί στήν λειτουργία μετά τήν εἴσοδον τοῦ Εὐαγγελίου), τό ἐξαποστειλᾶριο καί 4 ἀναστάσιμα τῶν αἰνῶν» (σ. 8-9, §7).
8. ΕΡ. Πότε παραλείπεται ὁ ἐξάψαλμος στόν ὄρθρο;
ΑΠ. «Ὁ ἐξάψαλμος οὐδέποτε παραλείπεται πλὴν τῆς Διακαινησίμου ἐβδομάδος καί τῆς ἡμέρας τῆς ἀποδόσεως τοῦ Πάσχα» (σ. 18, §18).
9. ΕΡ. Σέ Κυριακή στό τέλος τοῦ ἑσπερι-

νοῦ ἢ στό «Θεός Κύριος» τοῦ ὄρθρου ἔστω ὅτι ψάλλομε τό ἀναστάσιμον ἀπολυτίκιον τοῦ ἤχου, Δόξα, τό ἀπολυτίκιον τοῦ ἀγίου σέ ἄλλο ἤχο· στό «Καί νῦν» τό θεοτοκίον σέ ποιό ἤχο θά εἶναι;
ΑΠ. «Θά συμφωνῇ μέ τόν ἤχο τοῦ ἀπολυτικίου τοῦ ἀγίου» (σ. 18, §19).

10. ΕΡ. Στόν ὄρθρο τοῦ Σαββάτου πότε δέν ψάλλομε «Θεός Κύριος»;
ΑΠ. «Στά ἀπλά Σάββατα, ὅταν δέν τυγχάνει ἑορτή ἐπισήμου ἀγίου, ἀντί τοῦ Θεός Κύριος ψάλλεται τό Ἀλληλούια μετά τῶν ὠρισμένων στίχων αὐτοῦ (Μακάριοι οὓς ἐξελέξω... Καί τό μνημόσυνον αὐτῶν...) καί λέγονται τά γνωστά ἀπολυτίκια Ἀπόστολοι μάρτυρες Δόξα, Μνήσθητι Κύριε· Καί νῦν, Μήτηρ ἀγία» (σ. 18, §19).
11. ΕΡ. Πότε δέν ψάλλονται τά ἀναστάσιμα εὐλογητάρια τοῦ ὄρθρου τῶν Κυριακῶν;
ΑΠ. «Ὅταν συμπέσῃ θεομητορική ἑορτή Κυριακή, εὐλογητάρια δέν ψάλλονται· ἀλλά μετά τά καθίσματα, εὐθύς ἢ αἵτησις παρά τοῦ ἱερέως καί ἡ ἐκφώνησις» (σ. 20, §22).
- Σημ. Εὐλογητάρια δέν ψάλλονται καί κατά τίς Κυριακές, στίς ὁποῖες παραλείπονται γενικῶς τά ἀναστάσιμα τῆς Παρακλητικῆς (βλέπε ἐρώτησι 7).

12. ΕΡ. Είναι απαραίτητοι οι αναστάσιμοι κανόνες τῆς Ὀκτωῆχου στὸν ὄρθρο τῆς Κυριακῆς; Πότε παραλείπονται;

ΑΠ. α) «Οἱ τῆς Κυριακῆς αναστάσιμοι κανόνες τῆς Ὀκτωῆχου οὐδέποτε παραλείπονται, καὶ ἂν ἀκόμη τύχουν θεομητορικές ἐορτές καὶ ἀποδόσεις δεσποτικῶν ἢ θεομητορικῶν ἐορτῶν ἐν Κυριακῇ». Ἐπομένως εἶναι ἀπαραίτητο νὰ λέγονται κάθε Κυριακῇ. β) «Δέν ψάλλονται ὁμως οἱ αναστάσιμοι κανόνες τῆς Ὀκτωῆχου κατὰ τίς ἐξῆς Κυριακές: τὴν Γ' Κυριακῇ τῶν νηστειῶν καὶ τὴν Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, στίς ὁποῖες ψάλλονται οἱ κανόνες τῆς ἡμέρας, τῶν ὁποίων τὰ πρῶτα τροπάρια μετὰ τὸν εἰρμόν εἶναι αναστάσιμα. Δέν ψάλλονται ἐπίσης οἱ αναστάσιμοι κανόνες τῆς Ὀκτωῆχου καὶ στίς 4 Κυριακές μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ (ἦτοι τῶν Μυροφόρων, τοῦ Παραλύτου, τῆς Σαμαρείτιδος καὶ τοῦ Τυφλοῦ), καθότι ψάλλεται ὁ αναστάσιμος κανὼν τοῦ Πάσχα μετὰ τῶν δύο θεοτοκίων αὐτοῦ» (σ. 20-21, §23).

Σημ. Δέν ψάλλονται οἱ αναστάσιμοι κανόνες τῆς Ὀκτωῆχου καὶ κατὰ τίς Κυριακές πού παραλείπονται ὅλα τὰ αναστάσιμα γενικῶς (βλ. ἐρώτησι 7).

13. ΕΡ. Καθὼς ψάλλομε τοὺς κανόνες τοῦ ὄρθρου, τί στίχο λέμε πρὶν ἀπὸ τὰ αναστάσιμα τροπάρια, τί πρὶν ἀπὸ τὰ θεομητορικά, καὶ τί πρὶν ἀπὸ τὰ τριαδικὰ τροπάρια;

ΑΠ. «Στά μὲν αναστάσιμα, Δόξα τῇ ἀγία αναστάσει σου Κύριε, στά δὲ θεομητορικά, Ὑπεραγία Θεοτόκε σῶσον ἡμᾶς» (σ. 22, §24). «Ὁ τριαδικὸς κανὼν λέγεται μετὰ στίχου Ἁγία Τριάς ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς» (σ. 16).

14. ΕΡ. Ποιές καταβασίες ψάλλονται ἀπὸ τὴν Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων καὶ μέχρι τίς 26 Ἰουλίου;

ΑΠ. «Οἱ καταβασίες Ἄνοιξω τὸ στόμα μου» (σ. 23, §27).

15. ΕΡ. Σέ ὄρθρο ἀπλῆς καθημερινῆς χωρὶς γιορτῇ καὶ χωρὶς ἐορταζόμενο ἅγιον τί καταβασίες ψάλλομε;

ΑΠ. Δέν λέμε καταβασίες, ἀλλὰ «μετὰ τὴν 3ῃ ὥδῃ τῶν κανόνων ψάλλεται ὁ εἰρμός ἀπὸ τὸ Μηναῖον καὶ ἡ αἵτησις [ἔπειτα τὸ κάθισμα τοῦ ἁγίου καὶ τὸ θεοτοκίον]: μετὰ τὴν 6ῃ ὥδῃ ὁ εἰρμός αὐτῆς ἀπὸ τὸ Μηναῖον καὶ ἡ αἵτησις [ἔπειτα τὸ κοντάκιον, τὸ μηνολόγιον τῆς ἡμέρας καὶ κατόπιν οἱ ὑπόλοιπες ὥδές τοῦ κανόνος]: μετὰ τὴν 9ῃ ὥδῃ τὸ Αἰνοῦμεν εὐλογοῦμεν καὶ προσκυνοῦμεν τὸν Κύριον, καὶ ψάλλεται ὁ εἰρμός τῆς 8ῃς ὥδῃς, στιχολογεῖται ἡ Τιμιωτέρα καὶ ἐν τέλει ὁ εἰρμός τῆς 9ῃς ὥδῃς τοῦ Μηναίου» (σ. 46, §2).

Σημ. Ὅπως ἀναφέρει τὸ Τ.Μ.Ε. σέ ἄλλο σημεῖο, τίς καθημερινές μετὰ τὸν εἰρμό τῆς 9ῃς ὥδῃς ψάλλεται σύντομον καὶ τὸ «Ἄξιον ἐστίν» (σ. 328, 346).

16. ΕΡ. Ποιὸ εἶναι τὸ ἰδιαίτερο ἐξαποστειλᾶριον τῆς Κυριακῆς καὶ πότε δέν λέγεται;

ΑΠ. «Τὸ Ἅγιος Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν εἶναι ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς Κυριακῆς» καὶ φυσικὰ ψάλλεται ἀπαραιτήτως κάθε Κυριακῇ καὶ μόνο, πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐξαποστειλᾶρια. Ἐπομένως «σέ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἡμέρα, πλὴν Κυριακῆς», δέν λέγεται στοὺς ὄρθρους, ἀκόμη καὶ «ἂν συμπέση ἁγίου μνήμη». Ἐπίσης «τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα καὶ σέ ὅλη ἐν γένει τὴν Διακαινήσιμον ἑβδομάδα τὸ ἐξαποστειλᾶριον λέγεται χωρὶς τὸ Ἅγιος Κύριος...» (σ. 25-26, §30).

Μαζί στά θυσιαστήρια

Ἄρχιμ. Χρυσοστόμου Χρυσοπούλου,
Ἐφημερίου Ἱ.Ν. Ἀγίων Ἀναργύρων Ἱ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν

ΣΤΙΣ 10 Ἀπριλίου θά συναντήσουμε στό συναξάρι δύο πρόσωπα καί ἓνα γεγονός πού προκαλοῦν ὄχι ἀπλῶς τόν θαυμασμό ἀλλά καί διδάσκουν. Μαζί στό ἐπίγειο θυσιαστήριο, μαζί καί στό ἐπουράνιο, μέ ἐνδιάμεσο σταθμό τό μαρτύριο. Ὁ λόγος γιά τόν Πρεσβύτερο Ἰάκωβο καί τόν Διάκονο Ἀζᾶ. Ἐζησαν κατά τόν 4^ο αἰῶνα, ὅταν βασιλεύς τῶν Περσῶν ἦταν ὁ Σαβῶριος, φοβερός διώκτης τοῦ Χριστιανισμοῦ καί δεινός πολέμιος τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Εἶχαν πυρποληθεῖ καί οἱ δύο ἀπό θεῖο ζῆλο γι' αὐτό καί οἱ ἀπειλές ὅτι, ἂν δέν ἀποστραφοῦν τόν Χριστό, τούς περιμένουν φρικτά μαρτύρια δέν τούς λύγισαν. Ἀντίθετα, μέ θάρρος διατρέωναν τήν πίστη τους στόν Χριστό. Ἡ ἀπειλή τοῦ ἀρχιμάγου Ἀρχωγαίχαρ, ἔγινε πράξη. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δέν μπορεῖ νά δεχθεῖ, πολύ περισσότερο τό σῶμα νά ὑποστεῖ, ὅσα ἔπαθαν ὁ Πρεσβύτερος Ἰάκωβος καί ὁ Διάκονος Ἀζᾶς. Λάτρευαν τόν Ἰησοῦ Χριστό πού θυσιάστηκε στό σταυρό καί τώρα ἐκεῖνοι ἀκολουθοῦν τό παράδειγμά του ἐκούσια. Τούς κρεμοῦν γυμνοῦς στό τρομακτικό κρῦο ἀλλά ἐκεῖνοι δέν πείθονται νά θυσιάσουν στήν φωτιά καί στόν ἥλιο. Ἀρνοῦνται μέ θάρρος. Γιά ἐκείνους μόνον ὁ Ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης ἀξίζει τή δική τους πνευματική θυσία. Τήν θανάτωση

οἱ εἰδωλολάτρες βασιανιστές τήν θεωροῦσαν τιμωρία, ἦταν ὅμως γιά τούς μάρτυρες εὐλογία καί κατάκτησης Παραδείσου αἰτία.

Ὁ ἀποκεφαλισμός ἦταν ἡ μόνη λύση γιά νά ἀπαλλαγεῖ ὁ ἄρχοντας ἀπό τούς δύο ἱερωμένους. Αὐτός μπορεῖ νά ἱκανοποιηθῆκε μέ τό «κατόρθωμά» του, ἐκεῖνοι χάρηκαν πραγματικά, διότι ἔδωσαν τήν ζωή τους ἐπειδή πίστευαν στόν ἀληθινό Τριαδικό Θεό. Ἐχομε τό δικαίωμα νά πιστεύουμε καί νά λατρεύουμε τόν Κύριό μας, ἀλλά ἔχομε καί τήν ὑποχρέωση νά δίνουμε τήν ἱερή ἀπολογία –ἂν χρειαστεῖ– μέχρι τέλους.

Κάθε χρόνο ἐορτάζουμε καί τιμοῦμε μέ τή Θεία Λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τίς μνήμες τῶν ἁγίων μας, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν παραδείγματα γιά μίμηση καί ἀναφορά γιά στερέωμα τῆς πίστες. Οἱ ἅγιοι μάρτυρες μᾶς ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ ἀγάπη στό Χριστό δέν ἔχει ὅρια. Τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ χύθηκε στόν Γολγοθᾶ πρῶτο, ἀλλά δέν ἦταν καί τό τελευταῖο. Μόνο προσωπικές θυσίες, ὡς τόν θάνατο, ἔκαναν στή συνέχεια οἱ Ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ Ἰάκωβος καί Ἀζᾶς. Ἡ πίστη στό Εὐαγγέλιο εἶναι εἶναι πίστη ὁμολογίας ἀλλά καί οἱ Βίοι τῶν Ἀγίων ἀποτελοῦν «μέγα νέφος σοφίας», τήν ὁποία μᾶς καλοῦν νά ἐγκολπωθοῦμε.

- Αρχιμ. Φιλοθέου Χρ. Δέδε: *Θεολογία, Ναοδομία και Ἀρχιτεκτονική. Δύο απόπειρες προσεγγίσεως*. Ἐκδόσεις τοῦ Φοίνικα, Ἀθήνα 2014.

Μέ δύο κείμενα, εισηγήσεις σέ ισάριθμα συνέδρια, πού καταλαμβάνουν ὅλες κι ὅλες σαράντα δύο σελίδες, ὁ συγγραφεύς διατυπώνει καί ξεκαθαρίζει εὐσύννοπτα ἀλλά καί ἐναργῶς τά προβλήματα πού παρουσιάζονται στή Ναοδομία στούς καιρούς μας, τή σχέση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς μέ τήν παράδοση, καθῶς καί τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ἔμεινε στατική καί ἔχασε ὡς τέχνη τό βασικό χαρακτηριστικό της, τήν πρωτοπορεία. Στό δίλημμα ἄν τό παρελθόν καθορίζει τό παρόν ἢ τό μέλλον καθορίζει τό παρελθόν χρησιμοποιεῖ βιωμένα στοιχεῖα διαφόρων συγγραφέων, παλαιότερων καί νεοτέρων, γιά νά ἐρμηνεύσει στόν ἀναγνώστη, καί ὡς θεολόγος ἀλλά κι ὡς εἰδικός στό ἀντικείμενο μέ τό ὁποῖο ἀσχολεῖται, αὐτό πού γράφει ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, ὅτι «τό μέλλον εἶναι τό αἷτιο καί ὄχι τό αἰτιατό, δηλαδή ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὄχι αὐτό πού ἦταν ἢ πού εἶναι ἀλλά αὐτή πού θά εἶναι» καί ἐπομένως ἡ παράδοση δέν εἶναι ἀρχαιολογία, γιατί, ὅπως ἔλεγε ὁ Ἅγιος Κυπριανός «ὁ Κύριος εἶπε ἐγώ εἰμί ἢ ἀλήθεια. Δέν εἶπε ἐγώ εἶμαι ἢ συνήθεια». Συνεπῶς, καταλήγει ὁ π. Φιλότηος, Ἐκκλησία καί ἀρχιτεκτονική πρέπει νά ἀρχίσουν διάλογο καί νά ἀφουγκραστοῦν ἢ μία τήν ἄλλη προκειμένου νά εἰκονίζουν τήν εὐχαριστιακή καί ἐσχατολογική μας παράδοση. Ὁ συγγραφεύς ἀναλύει ἐπίσης τί εἶναι δόγμα καί τί ἀποτελεῖ γιά τήν ἀρχιτεκτονική ἢ παράδοση, ἐπισημαίνοντας ὅτι ἡ παράδοση εἶναι ἢ διαδρομή πού μέσα ἀπό ἀξίες καί ὄχι στερεότυπα μᾶς ὀδηγεῖ στήν κατανόηση τῆς ἀλήθειας καί τῆ δημιουργία. Γιά τήν ὑπογραφομένη πρόκειται γιά δύο κείμενα πού θά ἤθελε νά μπορούσε νά τά ὑπογράψει, τόσο γιά τήν ἐκφραστική τους ἐπάρκεια ὅσο καί γιά τίς πηγές στίς ὁποῖες στηρίζεται ἢ σύνταξή τους. Πιστεύει, μέ βάση τήν ἐπιστημονική ιδιότητά της, ὅτι τά κείμενα αὐτά πρέπει νά διαβαστοῦν ἀπό ὅλους ὅσοι ἔχουν κάποια σχέση γύρω ἀπό τά θέματα αὐτά στήν ἐπίσημη καί μὴ Ἐκκλησία, ἄν καί φοβᾶται ὅτι συνηθίσαμε νά βρίσκουμε τήν Ἰθάκη ἐκεῖ ὅπου μᾶς βολεῦει καί ὄχι συνεχίζοντας τό ταξίδι, ἀναζητώντας στήν ἐκφραση τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ἀποτελέσματος μίαν ἀλήθεια μέσα ἀπό τό πνεῦμα τοῦ καιροῦ καί τοῦ τόπου, ὅπως γράφει ὁ π. Φιλότηος. Εὐχή μας, ἀπό τή θέση στήν ὁποία σήμερα διακονεῖ, νά μπορέσει νά δώσει ὠθηση σ' αὐτό τό ταξίδι. Θά τό χαροῦμε καί θά τό χειροκροτήσουμε.

- Ἀλεξάνδρου Σταυροπούλου: *Προκλήσεις τῆς ποιμαντικῆς σήμερα*. Ἐκδόσεις Ἄρμος, Ἀθήνα 2013.

Ὁ παλαιός καί καλός συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ καί ὁμότιμος καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μέ τό τέταρτο κατά σειρά πόνημά

του τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας συνεχίζει τὴν πορεία πού ἄρχισε ἀπό χρόνια προσεγγίζοντας στίς ἀνάγκες τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καί ἐξετάζοντας τρόπους ἀνταπόκρισης σ' αὐτά, τρόπους κήρυξης καί εὐαγγελισμοῦ τοῦ μηνύματος τοῦ Χριστοῦ σήμερα, μεθόδους καί προϋποθέσεις γιά νά καταστεῖ ἐπιθυμητή ἡ πίστη στους σύγχρονους μας, διόδους γιά τὴν ἀντιμετώπιση προβλημάτων ψυχικῆς υἰγείας στήν ἐξομολόγησι κι ἀκόμα ὀριοθετώντας τὴν εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας στό πρόβλημα τῶν μεταναστῶν. Αὐτά καί πολλά ἄλλα ἀκόμη περιλαμβάνονται σέ σωστά δομημένο σύνολο, χρήσιμο σέ θεολόγους, κληρικούς καί μὴ, ἀλλά καί καθενός πού θά ἤθελε νά κατανοήσει πολλά ἀπό ὅσα συμβαίνουν γύρω του καί συχνά πολύ κοντά του, ἀφοῦ μέ τόν τρόπο τοῦ δασκάλου πλησιάζει καί ἐρεθίζει τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη νά κατανοήσει ὅτι ὁ Θεός πού πιστεύουμε καί ἐμπιστευόμαστε δέν εἶναι Θεός νεκρῶν, ἀλλά ζώντων καί ὅτι αὐτό εἶναι πρόκληση γιά Ποιμαντική στόν 20ό αἰώνα. Τά κείμενα πού δημοσιεύονται προέρχονται εἴτε ἀπό συνεργασίες σέ περιοδικά (πολλά τά διαβάσαμε καί στόν «Ἐφημέριο») εἴτε ἀπό ἀνακοινώσεις σέ Συνέδρια καί Ἡμερίδες καί εἶναι τοποθετημένα ὥστε νά σχηματίζουν ἕνα ἐνιαῖο ἐνδιαφέρον καί χρήσιμο ἀνάγνωσμα ἀλλά καί κλειδί στή λύση σύγχρονων προβλημάτων.

○ Tsamis - Dratselas M., *An Abricated Calendar of the Feasts of the Orthodox Church*, volume two, July to December, Athens 2013.

Ἡ κ. Μ. Τσάμη-Δρατσέλλα παρουσίασε σέ σύντομο χρονικό διάστημα καί τόν δεύτερο τόμο τοῦ πολύ χρήσιμου καί χρηστικοῦ Ἡμερολογίου τῶν Ἑορτῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στήν ἀγγλική γλώσσα. Τό πρῶτο τό εἶχαμε ἀναγγεῖλει τόν Δεκέμβριο τοῦ 2010. Ὅπως σημειώνει στόν πρόλογό του ὁ Μακ. Πάπας καί Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κ. Θεόδωρος, τό ἔργο αὐτό ἀποτελεῖ μέσον ὄχι μόνον τονισμοῦ τῆς διαχρονικῆς σημασίας τῆς ζωῆς καί τῆς διδασκαλίας τῶν μεγαλυτέρων ἀγίων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλά καί περαιτέρω ὡς αἰώνιο παράδειγμα ζωῆς, κατάλληλο γιά τίς ἀπαιτήσεις τῶν συνθηκῶν στήν σύγχρονη Ἀφρική. Παράλληλα ἀποτελεῖ καί θαυμάσιο βοήθημα τῶν ὀρθοδόξων ἱεραποστόλων, οἱ ὅποιοι καλλιεργοῦν τόν εὐφορο ἀγρό τῆς ψυχῆς τῶν ἀφρικανῶν ἀδελφῶν μας. Ἡ ἐπίπονη ἐργασία τῆς συγγραφῆς εἶναι φανερή στόν τρόπο πού παρουσιάζει τίς ἀντιπροσωπευτικότερες μορφές τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης, τῆς χορείας τῶν Μαρτύρων, τῶν ἀσκητῶν τῆς Ὁρθοδοξίας καί τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀλλά καί στήν πολυσέλιδη βιβλιογραφία πού συμβουλευθῆκε γιά νά τεκμηριώσει τό κείμενό της. Νά σημειώσουμε τὴν εὐχέρεια τῆς χρήσης πού προσφέρει στόν ἀναγνώστη ἡ παράθεση τῶν περιεχομένων σέ κείμενα μεγάλα καί σημαντικά πρὶν ἀπό τό κείμενο τοῦ λήμματος καί βέβαια τόν λεπτομερῆ ὑπομνηματισμό τῶν κειμένων στά ὅποια παραπέμπει, στοιχεῖα πού ἀναδεικνύουν τό ἔργο ὡς συνοπτική ἐπιστημονική ἐγκυκλοπαιδεία καί ὄχι ἕνα ἀπλό λεξικό.

Περί μισθολογικῶν ἐξελίξεων καί Μισθολογικῶν Κλιμακίων

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη,
Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἱ.Μ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου,
Ἐκπροσώπου Τύπου Ι.Σ.Κ.Ε.

Πολλοί ἀδελφοί μας Κληρικοί ρωτοῦν γιὰ τίς μισθολογικές τους ἐξελίξεις καί γιὰ τό ἄν καί πότε χορηγοῦνται τὰ Μισθολογικά Κλιμάκια. Ἀφοῦ τοὺς εὐχρηθοῦμε καλό Πάσχα, συμβάλλοντας στήν πληρέστερη ἐνημέρωση γιὰ τὰ ὡς ἄνω ἐρωτήματα, θά παραθέσουμε, σύμφωνα μέ τόν νέο νόμο (4024/2011), στόν ὁποῖο ὑπάγονται ὡς γνωστόν καί οἱ Κληρικοί, ἀντιπροσωπευτικούς πίνακες οἱ ὁποῖοι τοὺς δίδουν τήν δυνατότητα ἀνάλογα μέ τόν βαθμό καί τὰ ἔτη ὑπηρεσία τους νά ἔχουν τίς ἀπαντήσεις πού ἐπιθυμοῦν.

α) Γιά τήν Μισθολογική Κατηγορία ΥΕ μέ 0 ἔτη ὑπηρεσίας ὁ μισθολογικός βαθμός ὑπαγωγῆς εἶναι ὁ ΣΤ', ὁ βασικός μισθός εἶναι 780,00 εὐρώ καί τό μισθολογικό κλιμάκιο βασικό εἶναι 0. Ὁ ἴδιος ἀκριβῶς βασικός μισθός, βαθμός, καί Μ.Κ. ἰσχύει γιὰ τήν ἴδια κατηγορία ὡς καί τὰ 2 ἔτη ὑπηρεσίας.

β) Γιά τήν Μισθολογική Κατηγορία ΔΕ μέ 0 ἔτη ὑπηρεσίας ὁ μισθολογικός βαθμός ὑπαγωγῆς εἶναι ὁ ΣΤ', ὁ βασικός μισθός εἶναι 858,00 εὐρώ καί τό μισθολογικό κλιμάκιο βασικό εἶναι 0. Ὁ ἴδιος ἀκριβῶς βασικός μισθός, βαθμός, καί Μ.Κ. ἰσχύει γιὰ τήν ἴδια κατηγορία μέχρι καί τὰ 2 ἔτη ὑπηρεσίας.

γ) Γιά τήν Μισθολογική Κατηγορία ΤΕ μέ 0 ἔτη ὑπηρεσίας ὁ μισθολογικός βαθμός ὑπαγωγῆς εἶναι ὁ ΣΤ', ὁ βασικός μισθός εἶναι 1.037,00 εὐρώ καί τό μισθολογικό κλιμάκιο βασικό εἶναι 0. Ὁ ἴδιος ἀκριβῶς βασικός μισθός, βαθμός, καί Μ.Κ. ἰσχύει γιὰ τήν ἴδια κατηγορία μέχρι καί τὰ δύο ἔτη ὑπηρεσίας.

δ) Γιά τήν Μισθολογική Κατηγορία ΠΕ μέ 0 ἔτη ὑπηρεσίας ὁ μισθολογικός βαθμός ὑπαγωγῆς εἶναι ὁ ΣΤ' (ἐκτός αὐτῶν πού κατέχουν Μεταπτυχιακό καί Διδακτορικό), ὁ βασικός μισθός εἶναι 1.092,00 εὐρώ καί τό μισθολογικό κλιμάκιο βασικό εἶναι 0.

Μέ χρόνο ὑπηρεσίας 3 ἔτη γιὰ ὅλες τίς Μισθολογικές Κατηγορίες ὁ Βαθμός εἶναι ὁ Ε', μισθολογικό κλιμάκιο βασικό εἶναι 0 καί ὁ βασικός μισθός γιὰ τήν ΥΕ μισθολογική κατηγορία εἶναι 858,00 εὐρώ, γιὰ τήν ΔΕ μισθολογική κατηγορία ὁ βασικός μισθός εἶναι 944,00 εὐρώ, γιὰ τήν ΤΕ μισθολογική κατηγορία ὁ βασικός μισθός εἶναι 1.141 εὐρώ καί γιὰ τήν ΠΕ μισθολογική κατηγορία ὁ βασικός μισθός εἶναι 1.201,00 εὐρώ. Ἐξυπακούεται ὅτι τὰ ἀνωτέρω ποσά εἶναι χωρίς τίς προβλεπόμενες ὑπό τοῦ νόμου κρατήσεις.

(συνεχίζεται)

Είδοποίηση για τούς παραλήπτες τοῦ περιοδικοῦ «Ἐφημέριος»

Ἐνημερώνουμε τούς κληρικούς ἀναγνώστες τοῦ «Ἐφημερίου» ὅτι λόγω τοῦ τριπλασιασμοῦ τῆς ἀξίας τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν καί τῆς εὐρύτερης δυσμενοῦς οικονομικῆς καταστάσεως, τά Ἐκκλησιαστικά Περιοδικά ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ καί ΕΚΚΛΗΣΙΑ, μέ ἀπόφαση τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τό παρόν δέν θά ἀποστέλλονται μέ τά Ἑλληνικά Ταχυδρομεῖα στήν διεύθυνσή σας, ἀλλά στίς κατά τόπους Ἱερές Μητροπόλεις, προκειμένου νά διανεμόνται κατά τίς Ἱερατικές Συνάξεις στούς δικαιούχους Ἐφημερίου.

Προτείνουμε :

Τό Σάββατο :

11.00: Στίς ἄκρες τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

21.01: Μεγάλα ἀφιερῶματα.

14.30: Ξεφυλλίζοντας βιβλία.

15.00: Γνωριμία μέ τήν
ὀρθόδοξη πίστη.

Τήν Κυριακή :

12.00: Τό τραπέζι
τῆς Κυριακῆς.

16.30: Ἡ Θεολογία
στή ζωή μας.

19.00: Βιβλίον ἀνεωγμένον.

20.00: Ἀπό τέχνη σέ τέχνη.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο
Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας
10

ΕΝΤΥΠΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 1856/2004 Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 01 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Γω. Γενναδίου 14 115-21 Αθήναι
Τηλ. 210-72.72.253. Fax: 210-72.72.251
ISSN 1105-7203